

MILITAIRE SPECTATOR

OEKRAÏNE: NAAR EEN 'FROZEN CONFLICT'?

- Voorvalonderzoek contraproductief?
- Officieren weer leren vechten
- Boekinterview: Empire's Violent End

FOTO MCD, GREGORY FRÉNI

In Militaire Spectator 4-2023 verschijnt onder meer: 'Excuses aan Dutchbat III' van Karishma Chafekar.

De excuses van de Nederlandse regering in juni 2022 aan Dutchbat III, het bataljon dat in 1995 naar Srebrenica werd uitgezonden, vormden een unieke gebeurtenis in civiel-militaire betrekkingen. Dutchbat bleek niet bij machte zijn missie uit te voeren en genocide te voorkomen, omdat het bataljon als gevolg van politieke besluitvorming onvoldoende was toegerust.

De militaire eed eist volledige loyaliteit aan de staat, maar impliceert tevens wederkerigheid daarin. In de praktijk lijkt de relatie van de civiele autoriteit en de krijgsmacht echter vanuit dominantie van de staat te worden benaderd. Wat zijn excuses en wat is de mechaniek ervan? En wat is het verband tussen de wederkerigheid van loyaliteit die ingebed is in de militaire eed en de excuses aan Dutchbat III? Door dat te onderzoeken is het mogelijk uitspraken te doen over de betekenis van de in 2022 gemaakte excuses voor de relatie tussen de krijgsmacht en de staat. ■

Militarisering

Vriend en vijand onderschrijft: het is tijd om fors te investeren in de krijgsmacht; op Defensie is immers jarenlang te veel bezuinigd. Dit heeft ook maatschappelijke effecten. Waar we de krijgsmacht al die tijd bij voorkeur wegstopten in kazernes in uithoeken van het land en militairen ontmoedigden om in uniform naar hun werk te gaan, mag zij nu weer gewoon gezien worden. Je kunt geen actualiteitenprogramma aanzetten of er levert wel een militair commentaar op de laatste ontwikkelingen in Oekraïne, de nationale veiligheidsraad is na lang dralen eindelijk van start gegaan met deelname van Defensie en na het vorig jaar gecreëerde dienjaar is nu zelfs de activering van de opkomstplicht bespreekbaar geworden. Ook in de taakuitvoering wordt de krijgsmacht steeds zichtbaarder in eigen land. Een goed voorbeeld is de steunverlening aan civiele autoriteiten tijdens de coronapandemie, maar ook het samen met de politie bewaken van de rechtbank tijdens het Marengo-proces past hierbij.

Grotere zichtbaarheid van de krijgsmacht in de samenleving, het publieke debat en de politiek is niet alleen een logisch gevolg van de extra investeringen, maar lijkt ook een doel op zich. Uit onderzoek blijkt immers dat Nederlanders veel minder dan andere Europese volken bereid zijn te vechten voor hun land.¹ We hebben het afgelopen jaar in Oekraïne gezien wat het effect is als een volk daar wel toe bereid is en kijken jaloers naar landen als Zweden en Finland. Daar is de bevolking veel weerbaarder tegen de gevolgen van crises en is men bereid zich in te zetten voor het eigen land, zelfs indien nodig op het slagveld. Men koppelt dit onder andere aan een sterke positie van de krijgsmacht in de samenleving.

In Finland is de dienstplicht nooit afgeschaft, volgt de (publieke en private) elite een National Defence Course georganiseerd door de krijgsmacht en vindt coördinatie op veiligheidsvraagstukken plaats in het Security Committee onder aansturing van Defensie. Zweden is in rap tempo bezig het *total defence*-model uit de Koude Oorlog in een nieuw jasje opnieuw in te voeren, breidt de dienstplicht jaarlijks uit en heeft op het ministerie van Defensie een minister voor *civil defence* aangesteld, verantwoordelijk voor civiele verdediging en de voorbereiding op rampen en crises. Het is veelzeggend dat de agent-schappen die zich hiermee bezighouden – het Psychological Defence Agency dat zich richt op het vergroten van de weerbaarheid van de Zweedse bevolking en de bestrijding van desinformatie en het Civil Contingencies Agency dat zich bezighoudt met crisis-beheersing – zijn verplaatst van het ministerie van Binnenlandse Zaken naar Defensie.

Sommigen zouden in dit verband spreken van militarisering van de samenleving en dat staat op gespannen voet met het leven in een democratische rechtsstaat. Dat betekent echter niet dat een zekere militarisering niet heel nuttig en zelfs noodzakelijk kan zijn in een samenleving die het vredesdividend te enthousiast geïnd heeft. Hoeveel militarisering is nodig in de Nederlandse samenleving en wanneer wordt het te veel? Hoe ziet een nieuwe balans eruit? De redactie is benieuwd naar uw ideeën.

1 C. Haerpfer e.a. (red.), *World Values Survey. Round Seven – Country-Pooled Datafile* (Madrid/Wenen, JD Systems Institute & WWSA Secretariat (2020).

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
Itkol drs. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kap (R) L.J. Leeuwenburg-de Jong MA
(e-outreach)
kol mr. dr. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar
drs. R. de Winter

BUREAU-REDACTIE

M. Katsman MA
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 30,00
studenten € 22,50
buitenlandtoeslag € 5,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Oekraïense militairen brengen
artillerievuur uit richting Russische posities
bij Bachmoet in de Donbas, 10 maart 2023
Foto: Foto Picture Alliance, Narciso
Contreras/Anadolu Agency

FOTO: US DOD, CHAD J. MCNEELEY

Negen jaar oorlog in Oekraïne: naar een 'frozen conflict'?

Maarten Katsman

De oorlog in Oekraïne zal mogelijk uitmonden in een 'frozen conflict' zeggen experts, kijkend naar de ontwikkelingen van het afgelopen jaar.

'De aanname 'zoiets doen wij tegenwoordig niet meer' zou kortzichtig zijn'

In een interview met de *Militaire Spectator* lichten Thijs Brocades Zaalberg en Bart Lutikhuis onder meer toe waarom zij voor hun bundel *Empire's Violent End* kozen voor de comparatieve methode.

138

FOTO MCD, AARON ZWAAL

FOTO MCD, CINTHIA NIJSEN

112

Officieren weer leren vechten

Pieter Soldaat en Gijs Tuinman

De Nederlandse krijgsmacht is veel kennis over optreden op het gevechtveld kwijtgeraakt en moet officieren beter voorbereiden op oorlog met een reële vijand.

126

Voorvalonderzoek contraproductief?

Leonie Boskeljon-Horst en Maria Alta

Het nadrukkelijker verbinden van fysieke en sociale veiligheid en *just culture* kan het lerend vermogen van de defensieorganisatie versterken.

EN
VERDER

EDITORIAAL	Militarisering	101
TEGENWICHT	De zorgelijke staat van de Bundeswehr	148
COLUMN	De jeugd van tegenwoordig en de dienstplicht	150
RETROSPECTATOR	'Officieren weer leren schaken'	152
BOEKEN	<i>On Operations</i>	154

*Oekraïense troepen volgen met
Amerikaanse hulp mortier oefeningen*

FOTO U.S. ARMY EUROPE, RUSSELL M. GORDON

Negen jaar oorlog in Oekraïne: naar een 'frozen conflict'?

Kolonel Han Bouwmeester en andere experts over het verloop van de strijd

Maarten Katsman

Rond 24 februari was er veel aandacht voor de Russische invasie in Oekraïne, die op die datum vorig jaar volledig losbarstte. Waar staan we nu, wat kunnen we op korte termijn en in de rest van dit jaar verwachten? Het is belangrijk te beseffen dat de oorlog al veel langer duurt. Met de Russische annexatie van de Krim en de daaropvolgende strijd in de Donbas is de oorlog in Oekraïne feitelijk al negen jaar bezig. De grootschalige aanval die Rusland vorig jaar op de rest van zijn buurland begon was voor het Westen misschien een *wake-up call*, maar voor Oekraïne en Oost-Europese NAVO-lidstaten kwam die niet als verrassing. Dat is ook gelijk het grootste gevaar voor Oekraïne: met westerse hulp hield het tot nu toe moedig stand, maar als de aandacht verslapt nemen de kansen voor de Russische president Vladimir Poetin weer toe. Minister van Defensie Kajsa Ollongren zei daarom onlangs tegen een zaal vol studenten: 'onze betrokkenheid bepaalt wie deze oorlog wint. Jullie betrokkenheid.'¹

Ollongren sprak tijdens een bijeenkomst van de Atlantische Commissie in Den Haag, voorafgaand aan een paneldiscussie onder leiding van journalist Sophie Derkzen.² Waarnemers verwachtten dat Poetin rond 24 februari met een wapenfeit zou komen, vooral om het thuisfront tevreden te stellen met het verloop van de oorlog, of de ‘speciale operatie’ zoals die in Rusland nog steeds heet. Rusland-kenner Hubert Smeets ziet geen verrassingen op dit gebied, simpelweg omdat de Russen daar momenteel niet toe in staat zijn. Zo zei Smeets dat de Russische inlichtingen- en veiligheidsdiensten weliswaar levensgevaarlijk zijn voor individuen, ook voor kritische Russische journalisten in het buitenland, maar ‘strategisch zijn ze waardeloos’. Ze hebben niets geleerd van de fouten van vorig jaar, bijvoorbeeld het idee dat de Oekraïense bevolking het Russische leger zou verwelkomen als bevrijders. Niets was minder waar. ‘Nog steeds redeneren de inlichtingendiensten toe naar wat de leider in het Kremlin wil horen’, aldus Smeets. Ze hebben daardoor geen goed oog voor de militaire situatie op de grond, en een serieuze doorbraak hoeven we dan voorlopig ook niet te verwachten.

Smeets ziet als verklaring voor de ‘echokamer’ in het Kremlin de ideologische aard van de strijd, althans in de beleving aan Russische zijde. Geopolitiek en economie spelen zeker een grote rol in het conflict, maar doordat Poetin een zelfstandig Oekraïne beschouwt als ‘fout van de geschiedenis’ is de Russische leiding blind voor de wil en de capaciteiten van Oekraïne om terug te vechten, aldus Smeets. Door de oorlog ideologisch te onderbouwen, met een zekere neerbuigendheid richting Oekraïners, creëert Rusland valkuilen voor zichzelf, die succes op

het slagveld in de weg staan. Bob Deen, Rusland-expert bij Clingendael, voegde daaraan toe dat omgekeerd de Oekraïners, deels door culturele overlap tussen de twee landen, juist wel goed door hebben wat de zwakke plekken zijn van Rusland en dat ze daar ook effectief gebruik van maken. Willemijn Aerds, docent en onderzoeker bij de Universiteit Leiden, merkte op dat Oekraïne daarnaast een voordeel heeft bij het vechten op eigen terrein: de lokale bevolking vormt ‘eigen oren en ogen’ voor het Oekraïense leger, die het van waardevolle informatie voorziet.

Kolonel Han Bouwmeester nuanceert de typing van de ‘waardeloze’ Russische inlichtingendiensten enigszins. Die hadden wel degelijk een goede informatiepositie door hun netwerk in Oekraïne, stelt hij, maar het is de top in het Kremlin die de inlichtingenanalyses niet goed gebruikt. In die zin beaamt Bouwmeester het idee van de ‘echokamer’ waarin Poetin zich bevindt, waarbij een van de twee voornaamste adviseurs, Nikolaj Patroesjev, ‘misschien wel een hardere havik is dan Poetin zelf.’ Poetin heeft de afgelopen jaren een radicaliseringsproces doorgemaakt, zegt Bouwmeester. ‘Hoe goed of slecht de inlichtingen ook zijn, het gaat uiteindelijk om wat het Kremlin besluit.’

Militair falen

De Amerikaanse militair analist en Rusland-expert Michael Kofman zette op een conferentie in Charleston, South Carolina uiteen waar het voor de Russische strijdkrachten misging in februari 2022.³ ‘Rusland probeerde de annexatie van de Krim toe te passen op heel Oekraïne’, zei Kofman. Maar ‘het Russische leger was niet in staat zich aan te passen aan de veel grotere schaal van operaties die daarvoor nodig was. De standaard eenheid waarmee het vecht, en in de Donbas succes heeft geboekt, is de Battalion Tactical Group (BTG). De BTG’s zijn echter bedoeld voor lokale gevechten, ze zijn te klein voor het soort gevecht dat nodig is om een heel land te bezetten. Ze zijn ook niet geschikt voor urban warfare, dus de aanval op een grote stad als Kyiv was niet logisch.’ Kofman vervolgde: ‘De

1 Ministerie van Defensie, ‘Ollongren waarschuwt: met oorlog in Oekraïne staat ook onze vrijheid op het spel’, 23 februari 2023. Zie: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2023/02/23/ollongren-waarschuwt-met-oorlog-in-oekraïne-staat-ook-onze-vrijheid-op-het-spel>.

2 Atlantische Commissie, ‘Eén jaar oorlog in Oekraïne: waar staan we nu?’, seminar op 23 februari 2023 in Den Haag. Zie: <https://www.atlcom.nl/programma/een-jaar-oorlog-in-oekraïne-waar-staan-we-nu/>.

3 Network for Strategic Analysis e.a., ‘The war in Ukraine. Lessons learned and the future political settlement’, conferentie in Charleston, South Carolina, 24 februari 2023. Zie: <https://indico.eiss-europa.com/event/9/attachments/6/19/Axis%201%202023%20Programme%20EN.pdf>.

force design was niet toereikend. Tel daarbij op dat de troepen onwetend en slecht voorbereid aan de campagne begonnen, op een manier die afweek van de eigen doctrine. Die schrijft namelijk voor dat langdurige luchtaanvallen eerst een tegenstander lam leggen, voordat wordt overgegaan op een grootschalig grond-offensief. Nu begonnen ze daar direct mee, maar dan wel op een veel te complexe manier over verschillende assen, zonder duidelijkheid over de bevelvoering. Bovendien beconcurrerden de verschillende aanvalsgroepen elkaar om de beschikbare middelen.'

Daartegenover stond een succesvolle, snelle Oekraïense reactie op een mogelijke aanval. Belangrijke middelen werden verplaatst en verspreid, zodat ze de eerste klap overleefden, zei Kofman. Elite-eenheden verdedigden de hoofdstad Kyiv en kochten daarmee tijd voor andere eenheden om zich te hergroeperen en hun posities op orde te krijgen. Terwijl 'het succes van de antitankraketten veel aandacht kreeg, was het vanaf het begin van de aanval een artillerie-oorlog', zegt Kofman. Gerichte Oekraïense artillerieaanvallen brachten de Russische troepen tot stilstand. Ondanks de Oekraïense succesverhalen was een Russische overwinning volgens Kofman echter 'veel dichterbij dan men denkt'.

Wat is winnen?

Na succesvolle Oekraïense tegenoffensieven in de zomer begon men meer en meer in een Russische nederlaag te geloven. In een videoboodschap sprak de Oekraïense minister van Defensie, Oleksii Reznikov, de zaal van de Atlantische Commissie toe. Hij legde uit wat zijn land als overwinning zou zien. Ten eerste de bevrijding van alle Oekraïense gebieden, met andere woorden herstel van de grenzen van vóór de annexatie van de Krim. Ten tweede moet Rusland herstelbetalingen doen om de wederopbouw van Oekraïne te bekostigen. Als derde punt noemde Reznikov het bestraffen van oorlogsmisdaden die Russische troepen hebben begaan. En tot slot veiligheidsgaranties voor zijn land, om te voorkomen dat Rusland een nieuwe

FOTO ATLANTISCHE COMMISSIE, ARASH NIKKHAH

Minister van Defensie Kajsa Ollongren tijdens haar speech 'Ook jullie oorlog', 23 februari 2023

poging doet. Reznikov is overtuigd van een militaire overwinning door zijn land, en omdat Oekraïne herstelbetalingen eist geldt volgens hem voor Rusland 'hoe langer het duurt, hoe duurder het wordt'.

Hoe realistisch is dit eisenpakket? Geopolitiek analist Alex Krijger begrijpt deze lijst vanuit de Oekraïense positie, maar 'eerst moet het land een echt grote doorbraak bereiken op het slagveld. Als Oekraïne in staat is in korte tijd veel terrein terug te winnen en de Russische strijdkrachten ver terug kan dringen, verbetert zijn positie aan de onderhandelingstafel. Uiteindelijk moet daar de oplossing van het conflict worden gevonden.' Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat het Russische leger binnenkort een doorbraak forceert, kan Poetin op een creatieve manier de oorlog toch in zijn voordeel beëindigen. Krijger: 'Als het Rusland vanwege zijn numerieke overwicht toch lukt op korte termijn de hele Donbas onder controle te krijgen, kan Poetin een overwinning claimen. Het doel van de "bevrijding" van de Donbas is dan bereikt, en hij kan vervolgens een eenzijdig staakt-het-vuren

Volgens veel analisten is er een grote kans op een 'frozen conflict' als uitkomst van de oorlog in Oekraïne

afkondigen. Hoe reageert het Westen dan? Blijven we dan inzetten op doorvechten tot Oekraïne een totale overwinning behaalt?

Ook Bob Deen vraagt zich af of het draagvlak op lange termijn standhoudt. Binnen Nederland lijkt het einddoel nu helder, 'Oekraïne moet winnen, en Rusland dus verliezen', maar 'tegen welke prijs'? Vaak valt de term *whatever it takes*. Tweede Kamerleden van 12 partijen brachten

bijvoorbeeld een gezamenlijk verklaring uit, waarin ze zeggen: 'Met het huidige Russische offensief bevindt de oorlog zich in een cruciale fase. We zullen zij-aan-zij met de Oekraïners blijven staan. Politiek, economisch en militair. Nu, en voor zo lang als nodig.' Volgens Deen gaat dat niet helemaal op. 'Nederland stuurt wel wat wapens, maar altijd rekening houdend met het escalatierisico. Nederland stuurt, vanzelfsprekend, ook niet alles wat het heeft. Wat doen we dan als er binnen een jaar geen overwinning komt?'. In een recente Policy Brief van Clingendael, met de titel 'Oekraïne: 'whatever it takes'?', bekritiseert Deen bovendien de doelstelling dat Oekraïne moet winnen. De

4 Bob Deen, Dick Zandee en George Dimitriu, 'Oekraïne: 'whatever it takes'? Het belang van een duidelijk besluitvormingskader', Clingendael Policy Brief, februari 2023, 1. Zie: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-02/Policy_brief_Oekraïne_whatever_it_takes.pdf.

FOTO U.S. ARMY EUROPE, ELIZABETH TARR

komende maanden proberen door te breken, maar zonder succes, dan raken ze beide uitgeput.' De Russen zetten noodgedwongen in op menskracht, maar die zal niet voldoende blijken voor grote offensieve successen tegen sterke Oekraïense verdedigingsposities. Omgekeerd ontbreekt het de Oekraïners aan genoeg gevechtskracht om door de Russische linies heen te breken. 'We krijgen dan eenzelfde soort situatie die al in de Donbas bestond, maar dan op grote schaal', zegt Bouwmeester. 'Twee partijen die hun linies vasthouden, maar die niet meer in staat zijn grootschalig aan te vallen of een eventuele doorbraak kunnen uitbuiten.'

Uitputting en 'frozen conflict'

Een patstelling is ook een mogelijke uitkomst in de Policy Brief van Clingendael, die een aantal scenario's opsomt: 'In dit scenario zijn beide krijgsmachten niet langer in staat om nieuwe offensieven te ontplooiën en mondt de oorlog uit in een patstelling, gevolgd door een tijdelijk staakt het vuren dat regelmatig wordt geschornd. Dit is feitelijk de situatie zoals deze bestond in het oosten van Oekraïne van 2014 tot 2022, maar nu dan op veel grotere schaal.'⁵ Het *Financieele Dagblad* spreekt zelfs van 'Een slijtageslag die onvermijdelijk eindigt als bevroren conflict'.⁶ Het artikel citeert een stellige hoogleraar internationale betrekkingen David Crikemans: 'Er is geen militaire oplossing voor dit conflict. Er zijn grenzen aan wat Rusland kan en ook aan de militaire steun die het Westen kan geven. We komen onvermijdelijk in een patstelling terecht.' Toch is dit 'een oorlog van verrassingen', zegt Bouwmeester, en het is dan ook niet uit te sluiten dat een van de partijen toch een doorbraak forceert.

Volgens sommige waarnemers ligt de sleutel bij airpower. De 'snelheid, wendbaarheid en effectiviteit die airpower biedt kan een eind brengen aan de onmenselijke Russische aan-

doelstelling 'is logisch, maar deze schiet op twee punten tekort. Wat betekent "winnen" en wat als de uitkomst toch anders is?'⁴

Kolonel Bouwmeester benoemde 'winnen' ook als problematische term. 'Binnen de krijgsmacht spreken we al lang niet meer over winnen of verliezen. Je stelt doelen, die je al dan niet haalt. Wat streven we na in dit conflict? Een geheel bevrijd Oekraïne. Of de westerse steun genoeg is om dit doel te bereiken is twijfelachtig.' De experts wagen zich begrijpelijkerwijs niet aan voorspellingen, maar Bouwmeester houdt ernstig rekening met het scenario van een 'frozen conflict': 'Als beide strijdende partijen de

⁵ Deen e.a., 'Oekraïne: 'whatever it takes'', 5 en 6.

⁶ Jean Dohmen, 'Een slijtageslag die onvermijdelijk eindigt als bevroren conflict', *Het Financieele Dagblad*, 24 februari 2023. Zie: <https://fd.nl/politiek/1468231/poetin-en-zelensky-willen-niet-stoppen-met-vechten>.

‘Zijn we als samenleving daadwerkelijk bereid de consequenties te aanvaarden van een langdurige strijd?’

vallen’, schreef de Amerikaanse luitenant-generaal (b.d.) Bruce Wright bijvoorbeeld.⁷ Anderen nuanceren dit idee, omdat er ‘aan beide zijden sprake is van effectieve air denial’, zoals hoogleraar Frans Osinga zei op de conferentie met Michael Kofman. Offensieve luchtoperaties worden door diverse lagen van luchtverdediging onmogelijk gemaakt. De NAVO moet hier ook de juiste lessen uit trekken, zei Osinga, omdat ‘westerse militaire inzet in de recente geschiedenis gebaseerd was op air dominance. Zonder dit concept kan het bondgenootschap moeilijk de Artikel-5 belofte nakomen aan bijvoorbeeld de Baltische staten, omdat die niet de strategische diepte hebben die Oekraïne in staat stelde een grootschalig grondoffensief tegen te houden.’ Bouwmeester voegt hier nog aan toe dat het maar de vraag is of Oekraïne zijn air denial kan volhouden: ‘Doordat het land gedwongen is zijn luchtverdediging te spreiden – eigen troepen, infrastructuur en steden beschermen – zijn de middelen en de logistieke ondersteuning kwetsbaar.’ Hij betwijfelt daarnaast of het wel zo eenvoudig is om offensieve luchtoperaties uit te voeren - mocht het Westen daadwerkelijk moderne jachtvliegtuigen leveren – ‘omdat er een nieuwe logistieke keten bij komt, voor onderhoud, bevoorrading, et cetera, om nog maar te zwijgen over het uitschakelen van de Russische air denial, een voorwaarde voor dit soort operaties.’

Michael Kofman wees op de eerdergenoemde conferentie op de uitputtingsslag waarin de oorlog is verzand. Een dergelijke strijd is

weliswaar deel van de Russische aanpak, maar is nu ook voor dat land zelf problematisch: ‘Het Russische leger heeft niet meer de kwaliteit die het had. De verliezen onder lagere officieren zijn hoog en nieuwe rekruten zijn slecht getraind.’ Kofman verwacht daarom dat het Russische offensief ‘teleurstellend zal zijn wat betreft prestaties.’ Hoe dan ook heeft Rusland te kampen met een ouderwetse hiërarchische structuur, zegt Bouwmeester. ‘Sinds de moderniseringsslag na de oorlog in Georgië (2008) is geprobeerd een grotere rol te geven aan onder-officieren, zoals ook in westerse legers wordt gehanteerd, maar die cultuuromslag is mislukt.’ Mede door training onder Amerikaanse leiding, sinds 2014, heeft Oekraïne wel stappen gemaakt in het implementeren van zogeheten opdrachtgerichte commandovoering, maar hier is nog veel winst te behalen. Bouwmeester: ‘de jongere militairen en lagere rangen pikken dit wel goed op, en de hoogste legertop onder leiding van Valerij Zaloezjnyj ook, maar er is een grote tussenlaag van hogere officieren die bang zijn macht en status te verliezen. Dat zit militaire effectiviteit in de weg.’

Eensgezindheid als machtig wapen

Minister Ollongren noemde de westerse eensgezindheid in het steunen van Oekraïne ‘het machtigste wapen dat we hebben.’ Tegelijkertijd ligt hier volgens haar Poetins enige mogelijkheid om het verloop van de oorlog voor hem ten gunste te keren. ‘Zijn kans ligt bij ons: in het uiteenvallen van onze eenheid. Zeker naarmate de oorlog voortduurt’, aldus de minister. Alex Krijger is het daarmee eens, en hij ziet een concreet probleem. ‘Doen we wel wat we zeggen?’, vraagt Krijger zich af. ‘Zijn we als samenleving daadwerkelijk bereid de consequenties te aanvaarden van een langdurige strijd? We moeten dan namelijk ook blijvend wapens en munitie leveren, waar nu al grote tekorten aan zijn. Toch is er terughoudendheid bij banken, bedrijven en burgers om flink in te zetten op militaire productie. Het goede nieuws is dat er nu veel draagvlak lijkt te zijn voor de steun aan Oekraïne, maar in militair-praktische zin valt die steun op lange termijn misschien tegen.’

⁷ Bruce Wright, ‘Airpower is the key to victory in Ukraine’, *Air&Space Forces Magazine*, 28 februari 2023. Zie: <https://www.airandspaceforces.com/airpower-is-the-key-to-victory-in-ukraine/>.

Overigens worstelt Rusland ook met de bevoorradings van zijn leger met munitie en vervangend materieel. 'In het zuiden van Oekraïne rijden T-62 tanks rond. Die zijn niet alleen verouderd, maar gebruiken ook andere munitie dan modernere voertuigen. Een logistieke nachtmerrie', zegt Bouwmeester. Ook het feit dat Rusland aanklopt bij Iran voor raketten en drones is een teken dat het land zelf onvoldoende voorraden heeft. 'Het opschalen van de productie van kogels en granaten is, hoewel niet eenvoudig, voor Rusland nog wel te doen. Het maken van slimme bommen en raketten is een stuk lastiger op te voeren.'

Ontegenzeggelijk is van westerse zijde de Amerikaanse steun van groot belang geweest voor het overeind houden van Oekraïne. Bouwmeester stelt dat 'de VS al sinds de annexatie van de Krim in 2014 gehoor heeft gegeven aan de 'wake-up call', maar voor Europa kwam de aanval in 2022 alsnog als schok.' Toen die aanval eenmaal kwam was volgens Kofman 'vooral de Amerikaanse hulp op inlichtingengebied, meer nog dan de materiële steun' cruciaal.

De Amerikaanse president Joe Biden toonde leiderschap, zowel in zijn eigen land als door het bijhouden van de NAVO. Het is de vraag of de hervonden trans-Atlantische eensgezindheid bestendig is. Directeur van de Atlantische Commissie Anna van Zoest wijst op een andere geopolitieke strijd die zich op de achtergrond afspeelt, die voor de Amerikanen op termijn belangrijker is dan de Russische oorlog in Oekraïne: 'We zijn gewend geraakt aan een generatie Amerikaanse politici met wortels in Europa en een focus op ons continent. We moeten er rekening mee houden dat die focus voor de volgende generatie politici in de VS niet meer vanzelfsprekend is. Zij richten zich meer op Azië, of Latijns-Amerika.' Het voor Biden goede resultaat van de tussentijdse verkiezingen leidde in Europa tot een zucht van verlichting, maar 'met name de Amerikaanse focus op China is een uitdaging voor de trans-Atlantische band op langere termijn. In hoeverre is Europa bereid mee te gaan met de Amerikaanse houding ten opzichte van China? En wat is de onderhande-

FOTO ATLANTISCHE COMMISSIE, ARASH NIKKHAH

Kolonel Han Bouwmeester nam deel aan de paneldiscussie van de Atlantische Commissie

lingsruimte om een eigen koers te varen, nu Europa meer dan ooit afhankelijk is van de Amerikaanse veiligheidsgarantie?'

Voor Europa is het van belang op meerdere niveaus gelijkwaardiger te worden aan de VS. Van Zoest: 'De Europese NAVO-landen moeten echt kijken naar hun eigen defensie-uitgaven: is de befaamde twee-procentnorm, die veel landen nu lijken te halen, genoeg? En hoe kunnen we dat geld innovatiever en efficiënter besteden? Zolang Europa voor zijn eigen veiligheid afhankelijk blijft van de VS is het moeilijk op andere gebieden, bijvoorbeeld handel, een eigenstandige afweging te maken.'

Vooralsnog staat de VS garant voor steun aan Oekraïne. De VS helpt het land 'voor zolang als nodig is', beloofde president Biden zijn Oekraïense ambtsgenoot Volodymyr Zelensky tijdens het verrassingsbezoek aan Kyiv. Biden schetst het conflict als strijd tussen democratie en autocratie, terwijl bijvoorbeeld China met veel belangstelling kijkt hoe het conflict verloopt met het oog op zijn eigen ambities. Ook minister van Defensie Ollongren ziet dat zo: 'En reken maar dat China en andere regimes meekijken. Komt Poetin hiermee weg, dan is de wereld zoals we die kennen geen gegeven maar een kaartenhuis. Daarom. Daarom is deze oorlog ook onze oorlog. Jullie oorlog.' ■

*Om nationale en
bondgenootschappelijke
doelen te kunnen behalen
moet de krijgsmacht kunnen
vechten. Hoe kunnen officieren
die kunst weer leren?*

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

Officieren weer leren vechten

Luitenant-kolonel P.B. Soldaat en luitenant-kolonel G.P. Tuinman*

De huidige oorlog in Oekraïne toont, na Georgië (2008), Syrië (2014) en Nagorno-Karabach (2020) wederom aan dat gevechtsoperaties, met als doelstelling de dreiging of de toepassing van militair geweld om gewenste effecten te bereiken, nog steeds relevant zijn. Deze gevechtsoperaties vinden niet in een vacuüm plaats, maar altijd in samenhang met de andere nationale machtsmiddelen van de staat en ze zijn afhankelijk van de operationele omgeving waarbinnen het conflict zich afspeelt.¹ De krijgsmacht is evenwel de enige organisatie die georganiseerd is op het winnen van het gevecht. Alleen zij kan door middel van geweld de condities scheppen die het politieke leiderschap in staat stellen de nationale of bondgenootschappelijke doelen te bereiken. Maar dan moet de krijgsmacht wel kunnen vechten.

De doelstelling van dit artikel gaat voorbij de huidige retoriek van mooie verhalen en plaatjes in de *Defensiekrant*, het tijdschrift *Sterker* en op social media en wil de vinger op de zere plek leggen. In die retoriek wordt de politiek en ons eigen personeel verteld dat, als er op de rode knop gedrukt wordt, de gevechtsgereede bataljons, squadrons en schepen zo de poort uit rollen, vliegen of varen. Maar dat is helaas niet zo eenvoudig. De vraag is eerder of wij überhaupt nog wel weten hoe je moet vechten en winnen in een oorlog met een reële vijand

* Luitenant-kolonel P.B. (Pieter) Soldaat MA, Wapen der Luchtdoelartillerie, is promovendus bij de NLDA en geeft al geruime tijd les in tactiek, krijgshistorie en doctrine aan HDV, MDV en MLO. Luitenant-kolonel G.P. (Gijs) Tuinman MAMO en RMWO, Wapen der Infanterie, is promovendus bij de NLDA en was senior-docent HDV 2019-2022.

¹ Ministerie van Defensie, *Nederlandse Defensie Doctrine 2019* (Den Haag, 2019) 23-24.

die aanzienlijke verliezen accepteert en zich voortdurend aanpast? Misschien denken we dat we goed zijn, maar weten we nog wel wat er feitelijk gebeurt op het gevechtsveld? We weten niet meer wat we niet weten. En als we dat inderdaad niet meer weten, hoe hervinden we dan die kennis en hoe bereiden we onze officieren daar dan weer goed op voor?

Daartoe bespreken we in dit artikel de staat van de Nederlandse krijgsmacht op het gebied van vechten, dat zich vooral afspeelt op het tactische niveau. Allereerst zetten we uiteen waarom officieren weer moeten leren vechten en waar het in de Nederlandse opleidings- en trainingsfilosofie misgaat. Vervolgens trekken we lering uit een Duits en een Engels krijgshistorisch voorbeeld uit het interbellum (1918-1939). Daarna sluiten we af met enkele aanbevelingen.

Waarom leren vechten?

Zoals de strateeg Lawrence Freedman in zijn boek *Strategy* duidelijk maakt, is strategisch succes sterk afhankelijk van een krijgsmacht die in staat is een complex samenspel aan tactische activiteiten uit te voeren door middel van een operationeel plan in plaats en tijd.² Tactiek is dus voorwaardelijk voor successen op hoger niveau. Tactiek is volgens de *Nederlandse Defensie Doctrine* 'de wijze van inzet en optreden van formaties en eenheden om in een bepaalde samenhang en volgorde militaire activiteiten uit te voeren om zodoende (militaire) effecten te bereiken ter ondersteuning van de doelstellingen van het operationele niveau van militair optreden.' Op dit tactische niveau worden tijdens een conflict

over grotere gebieden, verspreid in tijd en plaats, maar ook vaak gelijktijdig, verschillende gevechten (of andersoortige militaire activiteiten) gevoerd, in alle domeinen (land/zee/lucht/ruimte/cyberspace), onder directe leiding van vaak jonge officieren. Daarbij is meestal sprake van enerzijds een beperkte hoeveelheid aan actuele en accurate informatie voor besluitvorming en anderzijds veel onzekerheid, frictie, stress, vermoeidheid en de continue dreiging en wellicht misleiding van een tegenstander. In deze omstandigheden is het uitvoeren van tactische activiteiten in een operationele omgeving geen sinecure.³ Bovendien moeten tijdens gevechten kansen vaak snel uitgebuit worden, omdat ze slechts kort bestaan. Er is dus weinig voorbereidingstijd en op de lagere niveaus zijn er ook nog eens zeer beperkte voorzieningen voor die (plannings-)voorbereidingen.

Was tactiek al niet makkelijk, het wordt bij monde van de Commandant der Strijdkrachten, generaal Onno Eichelsheim, in de komende gevechten ook nog eens steeds complexer en moeilijker. Onvoorspelbare natuurlijke dreigingen, cyberaanvallen en steeds grotere krijgsmachten van potentiële tegenstanders compliceren het optreden en vragen om krachtig leiderschap.⁴ Daarbij moet tevens erkend worden dat elk gevecht in de toekomst *multi-domain* is, wat wil zeggen dat meerdere krijgsmachtdelen activiteiten uitvoeren in dezelfde *battlespace*. De krijgsmachtdelen kunnen zich dus niet meer enkel op hun eigen domein toeleggen. De CDS stelt zich vervolgens de relevante vraag: sluiten de opleiding en training die wij geven aan op wat officieren nodig hebben in het gevecht?⁵

Onze observatie is dat de opleidingen en trainingen op de Nederlandse officiersopleidingen helemaal niet in lijn zijn met de bovenstaande constatering van de CDS en dat we onze jonge officieren nog lang niet alle complexiteiten van het gevecht aanleren. En juist omdat er tijdens gevechten zo weinig tijd beschikbaar is, hangt veel af van goede en relevante opleidingen, trainingen en krijgsmachtdeeloverstijgende oefeningen. En juist daar wringt de schoen.

2 Lawrence Freedman, *Strategy: A History* (New York, Oxford University Press, 2013) 96-70.

3 Martin van Creveld, *Command in War* (Harvard, Harvard University Press, 2003) 264-265.

4 De CDS stelt dat krijgsmachtbrede doctrine voor multidomain-optreden noodzakelijk is, waarbij het gevechtsoptreden in de toekomst meer en meer gekarakteriseerd zal worden door de sterk toegenomen hoeveelheid aan informatie en snelheid van handelen. Commandant der Strijdkrachten, Generaal Onno Eichelsheim, Toespraak tijdens het KVBK-symposium *Multidomein: denken en doen*, 2 september 2021, Breda.

5 Ministerie van Defensie, *Profielchets van de officier van de Nederlandse Krijgsmacht*, 2 juli 2021.

Tactische kunde moet steeds in een andere omgeving herhaald en toegepast worden

FOTO NAVO

Wat is het probleem?

De officiersopleidingen worden overwegend gegeven onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA). Alle Nederlandse officieren beginnen hun carrière op de NLDA waar zij start-bekwaam worden gemaakt voor hun eerste functie en ook intellectueel voorbereid worden op vervolgfuncties voor het midden en hoger management binnen de krijgsmacht.⁶ Daarbij volgt een derde van de officieren een volledig technische bachelor, een derde een (vredes-) bedrijfsvoeringsgerichte bachelor en een derde een krijgswetenschappelijke bachelor. Verder verzorgt de NLDA ook de joint loopbaanopleidingen voor officieren, zoals de Middelbare, Hogere en Tertiaire Defensie Vorming (MDV, HDV en TDV) bij het Instituut Defensie Leergangen (IDL). Daarnaast verzorgen de krijgsmachtdelen zelf ook specifieke opleidingen, zoals de Module Landoptreden.

Dit lijkt op het eerste gezicht allemaal goed geregeld. Maar tijdens een serie gesprekken met

docenten (en dat zijn we zelf ook geweest) van alle krijgsmachtdelen bij de verschillende officiersopleidingen en de relevante trainingscentra stuiten wij op een alarmerende ontwikkeling, namelijk dat officieren steeds minder verstand krijgen van tactiek en dat de organisatie zich steeds minder richt op het functioneren van onze operationele onderdelen in het gevecht.⁷

De afgelopen 30 jaar is het 'vredesdividend', voortkomend uit 30 jaar vrede in Europa, vooral in Nederland ruim geïnd. Dat ging gepaard met een verschuiving van aandacht van de eerste hoofdtak naar de tweede en derde hoofdtak van Defensie: het versterken van de internationale rechtsorde en de ondersteuning van civiele

- ⁶ Hoewel niet alle luitenants direct bij een tactisch onderdeel geplaatst worden (daar zijn er te weinig van), zullen zij die tactische eenheden en formaties wel gaan ondersteunen en moeten zij weten hoe die tactische eenheden functioneren en optreden tijdens een gevecht.
- ⁷ Interviews bij alle officiers- en vervolgoopleidingen, uitgevoerd begin 2022 door de auteurs, eigen waarnemingen, alsmede tal van gesprekken.

De kunde van planning en inzet van wapensystemen en eenheden onderscheidt een officier van de civiele wereld

autoriteiten in Nederland.⁸ Daarbij kwamen ook nog jarenlange bezuinigingen die hebben geleid tot een gemankeerd gereedstellingsproces dat niet meer gericht is op intensieve joint gevechtsoperaties in het kader van de eerste hoofdtaak van de Nederlandse krijgsmacht. Er waren zelfs militaire collega's die ontkennd dat het ooit nog tot (grootschalige) gevechtsoperaties zou komen en beweerden dat alles in cyberspace of het informatiedomein beslist zou gaan worden. Door de bezuinigingen was er ook een influx van tal van vooral civiele bedrijfsvoeringsprocessen binnen de krijgsmacht die gericht waren op efficiency in plaats van op militaire effectiviteit. Dit ondergroef niet alleen de gevechtskracht van de Nederlandse krijgsmacht, maar hierdoor kwam de nadruk in officiersopleidingen ook steeds meer te liggen op vergelijkbare civiele opleidingen en vakinhoud, terwijl de militair-specifieke inhoud verwaterde.

De lestijd voor tactiek werd steeds verder ingeperkt, doordat er steeds meer andere onderwerpen verplicht onderwezen moesten worden. Zo ging er recentelijk, in de kortmodelopleiding van de landmacht, weer tijd verloren ten behoeve van de verplichte cursus 'oordeelvrij communiceren'. Door de toenemende gerichtheid op hogere staven of vervolgfuncties in de vredesbedrijfsvoering worden andere onderwerpen vaak belangrijker, actueler, aantrekkelijker, of simpelweg interessanter gevonden. Daarmee schuift de aandacht van bijna alle opleidingen al snel van het tactische niveau naar de contextuele zaken of de (vredes-)bedrijfsvoering. Zeker interessant, maar niet direct gevechtskrachtverhogend op het niveau waar de officieren operationeel werkzaam zullen, kunnen of moeten zijn. Maar het doet nog geen pijn, want op dit moment heeft het merendeel van de officieren niet eens een operationele functie, ook niet als er gemobiliseerd wordt.

Juist door het tijdgebrek blijft tactiekonderwijs vaak beperkt tot enkel het reproduceren van de juiste doctrinetermen en opsommingen in de doctrinevoorschriften, zoals 'sea control', 'air superiority', of 'mobile defence'. Maar dat is tactische basiskennis. Tactiek is ook de wetenschap van het variëren van *sensor- en weapon ranges*, gebruik maken van (gecreëerde) gaten in een gelaagde (lucht- of kust)verdediging, het verplaatsen in formatie met overlappende wapensystemen zowel op zee als op land en in de lucht en/of het gebruik maken van superieure motivatie of training. Bovenal is tactiek het juist toepassen en het mentaal kunnen 'doorleven' van die tactische basiskennis en wetenschap in het terrein, in de lucht, op zee of in een virtuele omgeving. In deze multidomain-omgeving beïnvloeden tal van eigen en vijandelijke wapensystemen en eenheden elkaar. Dat is tactische vaardigheid en vernuft en dit onderscheid wordt ook wel de *science and the art of war* genoemd.⁹ De tactische kunde moet vervolgens steeds in een andere omgeving herhaald en toegepast worden (*train, retrain and train again*), omdat er dan altijd verschillende uitkomsten zijn. Hiermee kan, bij voldoende tijd, uiteindelijk elke officier het niveau van een *reflective*

8 Roy de Ruiter, 'De noodzaak van een strategische heroriëntatie van de marine', *Marineblad* 132 (2022) (8), 18-24, 19; Ivor Wiltenburg, 'Het richten van de landmacht. Een assessment van legervorming en militair vermogen met 13 Lichte Brigade als case', *Militaire Spectator* 189 (2020) (4) 194-211; Frans Bekkers, Tim Sweijts, et al. *Ruimte voor verbetering, Capaciteitsontwikkeling van de 5^e Generatie Luchtmacht* (Den Haag, HCSS, 2019) 15-17.

9 Ton de Munnik, Jeroen van Rantwijk en Fred van Kooten, 'Commandovoering op compagnies en teamniveau', *Infanterie* 3 (2021) 77-79.

practitioner bereiken, waarbij een praktisch ervaren officier op academische wijze kan reflecteren op zijn eigen handelen in de militaire context. De kunde van planning en inzet van wapensystemen en eenheden is wat een officier onderscheidt van mensen met civiele academische opleidingen.

Hoewel officieren geacht worden academisch, kritisch en creatief te denken, vertaalt zich dit helaas nauwelijks op tactisch gebied. Laat staan dat het eigen tactische handelen tegen een (oefen)vijand beoefend wordt, waarbij het zelfstandig kritisch en creatief denken praktisch wordt beproefd. Bij *battlefieldtours* van de NLDA wordt vooral gefocust op de terreinoriëntatie en de presentatietechniek en niet op het maken van een tactisch plan met hedendaagse of historische middelen in het voorliggende terrein. Uit de analyse van onze interviews komt dan ook duidelijk naar voren dat het kunnen ‘lezen’ van een gevecht (laat staan een joint gevecht), het moment bepalen van ingrijpen met vuursteun of de reserve en het schrijven en overdragen van een bevel niet tot de kerndoelstellingen behoren (het werd overigens wel belangrijk gevonden, maar... ‘geen tijd’).¹⁰

Ook het feit dat wij veel materieeltypen niet bezitten en dus ook niet over de inzet daarvan hoeven na te denken, wordt genoemd tijdens de gesprekken. Dit wordt versterkt doordat ons gereedstellingsproces (trainen en oefenen) dusdanig is uitgehold met als gevolg dat het materieel, dat wij dan nog wel hebben, steeds minder rijdt, vaart, vliegt en schiet. Met als consequentie dat we er ook geen ervaring in grotere verbanden meer mee opdoen.¹¹ De docenten zelf hebben dan ook bijna geen tactische ervaring meer! Hoe kunnen zij het dan nog overdragen?

Het gevolg daarvan is dat het voor docenten eenvoudiger is om op het meer abstracte operationele/strategische niveau te doceren (vaak met gastsprekers) dan om concreet iets te vinden van tactiek. Want begeleiding bij tactische analyses op de kaart of in het terrein vergt kennis, ervaring, geloofwaardigheid (zelf gedaan hebben) en reflectie. Veel oefeningen stoppen daarom al bij de eerste mogelijke wijze

van optreden (*course of action*) en tot een bevels-uitgifte of uitvoering van een plan komt het - ook door tijdgebrek - bijna nooit. Het planningsproces is vaak belangrijker dan de tactische oplossing, waarbij het doorlopen van het stappenplan uit het gekozen besluitvormingsmodel zwaarder weegt dan de praktische uitvoerbaarheid en de leerervaring vanuit reflectie op de uitvoering. Hierdoor gaat het doel van veel opleidingen en trainingen (met name de vaktechnische opleidingen) niet verder dan het opleveren van een officier die ‘advies kan geven’ over een eigen discipline binnen een grotere staf, met als gevolg dat de mentale integratie van al die disciplines, wapensystemen en eenheden nauwelijks wordt behandeld. En dit leidt vervolgens in de praktijk tot inerte, langzame stafprocessen waarbij er bovenmatig veel onderling overlegd moet worden en slechts weinig stafofficieren het geheel kunnen overzien.

Daarbovenop schuift, door de actuele problematiek en als gevolg van de vele reorganisaties, de aandacht als vanzelf door naar het managen van de vredesbedrijfsvoering. Op de Faculteit Militaire Wetenschappen, bijvoorbeeld, zijn er studierichtingen die zich vooral spiegelen aan universitaire opleidingen in de civiele maatschappij. Wij kwamen in gesprek met een docent logistiek die wel les gaf in de civiele theorie van prestatie-indicatoren, maar nog nooit van een CREVAL (Combat Readiness Evaluation) had gehoord, terwijl dat juist de militaire toepassing is van het denken in prestatie-indicatoren.

Daarnaast kiezen de krijgsmachtdelen zelf steeds meer voor de kort-modelopleiding, waarbij mensen die reeds een civiele academische bachelor in bezit hebben in korte tijd tot luitenant worden opgeleid. Dit vult de vacatures

10 De noodzaak tot het integreren van capaciteiten en met name dat te beoefenen in het voortraject tot een inzet wordt goed verwoord door Ikol George Dimitriu, commandant 17 Pantserinfanteriebataljon GFPI tijdens zijn Combat Readiness Evaluation (CREVAL) tijdens de oefening Rhino Altmark door de NAVO. Zie Ikol George Dimitriu, FTX Rhino Altmark, *Infanterie 1* (2022) 41-48.

11 Zie bijvoorbeeld de problemen die wij hebben om een organiek bataljon in VJTF-verband te kunnen formeren en uit te kunnen zenden. Organiek is het zeker niet.

het snelst en is relatief goedkoop. Bij de luchtmacht duurt deze opleiding, op dit moment, slechts 20 weken. Een civiele academische graad wil echter nog niet direct zeggen dat het academisch werk en denkniveau voldoende is voor het beheersen van tactiek en het integreren van militaire capaciteiten.

Maar erger nog, onze organisatie waardeert de militaire aspecten van ons werk eigenlijk niet eens. De huidige functiewaarderings-systematiek, FUWADEF 2004, heeft militaire functies vooral vanuit de vredesbedrijfsvoering beschreven en gewaardeerd. Wat een militair bij oefeningen en inzet doet wordt niet meegenomen. En een bachelor- of master-opgeleide luitenant bij de krijgsmacht komt binnen op schaal 8/9, terwijl een bachelor- of master-medewerker elders bij de overheid binnenkomt op schaal 10.¹² Waarom zou je dan nog officier willen worden? Het is dan ook niet vreemd dat veel cursisten helemaal niet iets tactisch willen

weten of leren, omdat ze er voor hun gevoel toch nooit iets mee gaan doen en de organisatie het blijkbaar ook niet echt belangrijk vindt.¹³

Door de gebrekkige vooropleidingen en de beperkte interesse moeten ook de hogere joint opleidingen zoals de MDV en HDV zich noodgedwongen aanpassen aan het lagere tactische instroomniveau, waarmee de neerwaartse spiraal nog steiler duikt en men tevreden is met steeds minder kwaliteit. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit de resultaten op de instaptoetsen die subalterne officieren doen voordat zij de HDV ingaan.¹⁴

Daarbij is misschien het meest verontrustend dat nergens het joint of multidomain-gevecht wordt onderwezen, hoewel elk toekomstig gevecht van die aard zal zijn en de CDS dit al heeft onderkend.¹⁵ De krijgsmachtdelen blijven op hun eigen eilandje zitten. Ook op vervolgoopleidingen als de MDV en HDV (die met veel moeite joint zijn gemaakt, dat wil zeggen alle kleuren uniform in één klas) komt het joint tactische of operationele optreden niet of slechts beperkt naar voren. In de HDV bijvoorbeeld wordt voor joint optreden doorverwezen naar de NATO COPD-cursus in Oberammergau. Maar die cursus geeft niet het antwoord op het voeren van een joint gevecht met de planning en inzet van wapensystemen die zich typisch op dit niveau bevinden en in de diepte worden ingezet, zoals langeafstandraketartillerie (HIMARS), *Aviation, Anti Submarine Warfare (ASW)*, satellieten, *jammers* en *airstrikes*.¹⁶

En mocht u nog steeds denken dat dit in de Nederlandse krijgsmacht allemaal wel meevalt en dat er in oorlogstijd alsnog genoeg tijd is om met de diverse specialisten van de verschillende krijgsmachtdelen een gezamenlijk plan te maken, dan moeten wij u teleurstellen. Zelfs in vredetijd is het moeilijk om na maanden van voorbereiding met specialisten van diverse kenniscentra en operationele joint staven een oefening te maken die zich, in dit geval, afspeelde in de Suwalki-Gap.¹⁷ Relatief simpele vragen konden niet eenduidig beantwoord worden, zoals: 'waar staat jouw commandopost, waar zijn jouw sub-eenheden en waar ligt het

12 Paul Eijkelenkamp, 'Een solide fundament voor een loonhuis', *ProDef bulletin* (mei 2022) 8-10.

13 Zie de vrijstellingen in de afgelopen jaren voor het volgen van de (tactische) Majoor Opleidingen KL zonder dat die de carrières van de vrijgestelden hebben benadeeld.

14 In 2020 werd bij de majooropleiding KL de norm, het denken over doctrine en deze tactisch toepasbaar maken, gedeeltelijk hersteld, wat leidde tot vele onvoldoendes. De Koninklijke Marechaussee heeft op het moment van het publiceren van dit artikel nog geen cursus of opleiding vergelijkbaar aan die van de andere krijgsmachtdelen, maar denkt er wel over na om een gelijkwaardige opleiding *Military Policing* op te gaan zetten. Daarbij komt dat de KMar zich thans vooral richt op haar militair-civiele taken en haar militair operationele taken nog niet scherp heeft, laat staan beoefend. Te denken is dan aan bijvoorbeeld colonieverplaatsingen en/of de afvoer, opvang en bewaking van krijgsgevangenen.

15 Rob Johnson, 'Command in the Operational Dimension, Challenges of the Information Age', *The Conduct of War in the 21st Century, Kinetic, Connected and Synthetic* (New York, Routledge, 2021) 267-268.

16 Wij hebben het in dit artikel met name over de structurele gebreken in de opleiding van officieren. We hebben het dan nog niet eens over de conjuncturele problemen zoals de slechte personele vulling en materiële beschikbaarheid, waardoor het moeilijk is om oefeningen en cursussen te organiseren. Defensie heeft ook te maken gehad met de gevolgen van Covid. Hierdoor heeft bijvoorbeeld een derde van alle trainingsactiviteiten op compagnies/squadron- en bataljonsniveau geen doorgang gevonden. Dit is een onzichtbare maar ernstige aderlating geweest voor tactische vorming. Ook moeten we meenemen dat de ondergevoerde eenheden vele *commitments* hebben die door de oorlog in Oekraïne alleen maar toenemen. Zo leidt de inzet van de versterkte B-cie 13 Infbat in Roemenië voor de *enhanced Forward Presence* (eFP) direct tot het afzeggen van een staftraining van 13 Infbat. Ongewenst, maar wel begrijpelijk.

17 Over de Suwalki-Gap is een eerder artikel verschenen in dit tijdschrift: Leopold Scholtz, 'The Suwalki Gap dilemma', *Militaire Spectator* 189 (2020) (11).

Academische vaardigheden kunnen prima in een militair-tactische omgeving worden toegepast

FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

luchtverdedigingsfregat?’ Dit leidde tot grote onderlinge verwarring, en werd mede veroorzaakt doordat er geen eenduidige multidomain-doctrine beschikbaar was, geen inzicht in elkaars mogelijkheden en beperkingen en al helemaal niet in die van een tegenstander. Als het nu al niet lukt, hoe moet dat dan onder tijdsdruk in een commandopost te velde?

Met de huidige ontwikkelingen is het militaire onderwijs voor officieren incrementeel afgedreven van waar het ooit, met het oprichten van militaire academies rond 1820, voor bedoeld was, namelijk het voorbereiden op het winnen van het gevecht. Het lijkt erop dat het streven naar een academisch werk- en denkniveau voor officieren wordt verward met het opleiden van officieren voor het strategisch niveau in een vredesomgeving met onderwerpen die niet direct bijdragen aan gevechtskracht. En toch kunnen academische vaardigheden prima in een militair-tactische omgeving worden toegepast. Maar laat de meer strategische, contextuele of

politieke overwegingen dan over aan latere vervolgopleidingen.

De beperkte diepgang aan tactisch onderwijs kan grote gevolgen hebben voor de krijgsmacht en daarmee uiteindelijk voor de veiligheid van Nederland. Het risico is dat we door tactische intellectuele uitholling gevechten niet meer (kunnen) winnen, zelfs als we het materieel, de doctrine en de mensen ervoor zouden hebben. Het onderstaande historische voorbeeld licht dat toe. We weten allemaal hoe het de Engelsen verging in de Tweede Wereldoorlog, totdat vooral de Amerikanen te hulp kwamen.

Reflectie: een Duits en Brits historisch voorbeeld

In een recent artikel over tactische opleidingen voor officieren vergelijkt historicus Ashley Arensdorf de tactische opleidingen in Duitsland en Engeland in de aanloop naar de Tweede

FOTO MARANELLO PRIME

Duitse bevelhebbers waren beter in staat grote eenheden aan te sturen op het slagveld dan hun Britse tegenstanders – een gevolg van het verschil in tactiekonderwijs

Wereldoorlog en de gevolgen daarvan voor de oorlogvoering.¹⁸ Daarin stelt hij dat de Engelse officieren veel slechter op de oorlog waren voorbereid dan de Duitsers. Zijn artikel biedt een relevant perspectief en mogelijk een gevoel van herkenning.

Arensdorf schrijft: ‘The British Officer Corps culture presented a problem since, unlike the Germans, professionalism and technical expertise were not held in particularly high esteem. In addition, the British did not consider war to be an activity that required demanding, specialized training in the way that the Germans did.’ Maar andersom gold: ‘German officers were not permitted to participate in any political activity. Strategy, politics, international affairs, and economics were all included in the General Staff course, but these subjects and the

industrial aspects of warfare did not receive the appropriate emphasis.’ Beide benaderingen sloegen de plank mis: ‘Nevertheless, each army failed to achieve the appropriate balance. The German training system created many tactical and operational leaders but proved incapable of producing enough effective strategic leaders. Meanwhile, the British training system created too many strategists and failed to produce enough effective operational and tactical leaders. This was a net benefit for the Germans because a country generally needs fewer strategists than tacticians.’

De Duitse initiële officiersopleiding duurde vier jaar en alle officieren gingen eerst een jaar naar de infanterieschool in Dresden. Daar leerden alle officieren het optreden van een versterkt bataljon. Daarna gingen de officieren van de verschillende wapens en dienstvakken naar hun respectievelijke scholen. De tweejarige Duitse loopbaanopleiding op de *Kriegsakademie* bestond vervolgens uit tien uur tactiek per week. Tactische training vond veel plaats met oef-

18 Ashley Arensdorf, ‘British and German Approaches to Tactical Officer Training during the Late Interwar Period’, *Military Review Online Exclusive* (December 2021). Zie: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/Online-Exclusive/2021-OLE/Arensdorf/>.

ningen op de kaart in de klas en tijdens TOZT'n (Tactische Oefeningen Zonder Troepen) in het terrein. Arensdorf stelt: 'This program was one of the most arduous officer training systems ever devised. Not only was the German officer training extremely realistic, but also modernized to the greatest extent practicable by taking account of the newest technology.'¹⁹ TOZT'n waren ook erg pragmatisch: 'student officers were given a problem by their instructors and given roughly an hour to investigate the terrain and contemplate their answers.' Later werd de opleiding verbeterd en kregen de leerlingen slechts een paar minuten om een antwoord te formuleren, waarna de instructeurs stapsgewijs meedachten over hoe het plan zich ten opzichte van een vijand zou kunnen ontwikkelen. Ze konden kritiek geven op het plan, maar initiatief en durf werden nooit afgestraft.²⁰

In Engeland was de situatie heel anders. 'The training standards for officers in the British army during the interwar period were far below those of the German army. On 4 March 1938, a committee chaired by Brig. H. R. S. Massy completed a confidential report, which was concerned with the military training and education of the British Officer Corps.'²¹ Er ging namelijk veel tijd verloren met exercitie, sport en etiquette. 'Furthermore, the Staff College focused on staff duties and the higher levels of the art of war. Too much time was spent on the broader strategic and political matters of imperial defense and on preparing students to command corps and armies. Consequently, excellent grand strategists were often created, but capable divisional and corps commanders were occasionally in very short supply. This was problematic because there were not enough commanders who were competent tacticians or who were able to handle larger formations in battle effectively, particularly when compared with the Germans.'²²

Het *Massy committee* vervolgde haar kritiek op het gebrek aan besef voor het gevecht van verbonden wapens: 'One of the greatest failings of the Army to-day [sic] is parochialism and a totally insufficient knowledge, on the part of officers, of arms other than their own. This

Laat de meer strategische, contextuele of politieke overwegingen over aan vervolgoopleidingen

parochialism continues on the part of many officers until they reach high rank. It is obviously wrong that any officer should be promoted to command a formation unless he has a thorough grasp of the capabilities, limitations and tactical handling, of every arm in the service.'²³

Dit wij-zij-denken zette zich zelfs voort tijdens de oorlog; de onderlinge samenwerking tussen de Britse krijgsmachtdelen, wapens en dienstvakken was slecht; de infanterie werd nauwelijks door tanks gesteund, de tanks niet door de luchtdoelartillerie (met hun zware kanonnen, zoals de Duitsers dat wel deden met hun 88mm-geschut) en de (met name strategische) luchtmacht bleef liever weg. De overmatige nadruk op strategie ten koste van tactiek en te weinig kennis van het optreden op tactisch niveau leidde tot gevaarlijke disfunctionele subcultuurtjes bij de Britten. En hier moeten wij in Nederland zeker voor waken.

19 Arensdorf, 'British and German Approaches', 6.

20 Ibidem, 7.

21 Ibidem, 8.

22 Ibidem, 9.

23 War Office, WO 32/4357, *The Massy Report* (The National Archives (Kew) 52).

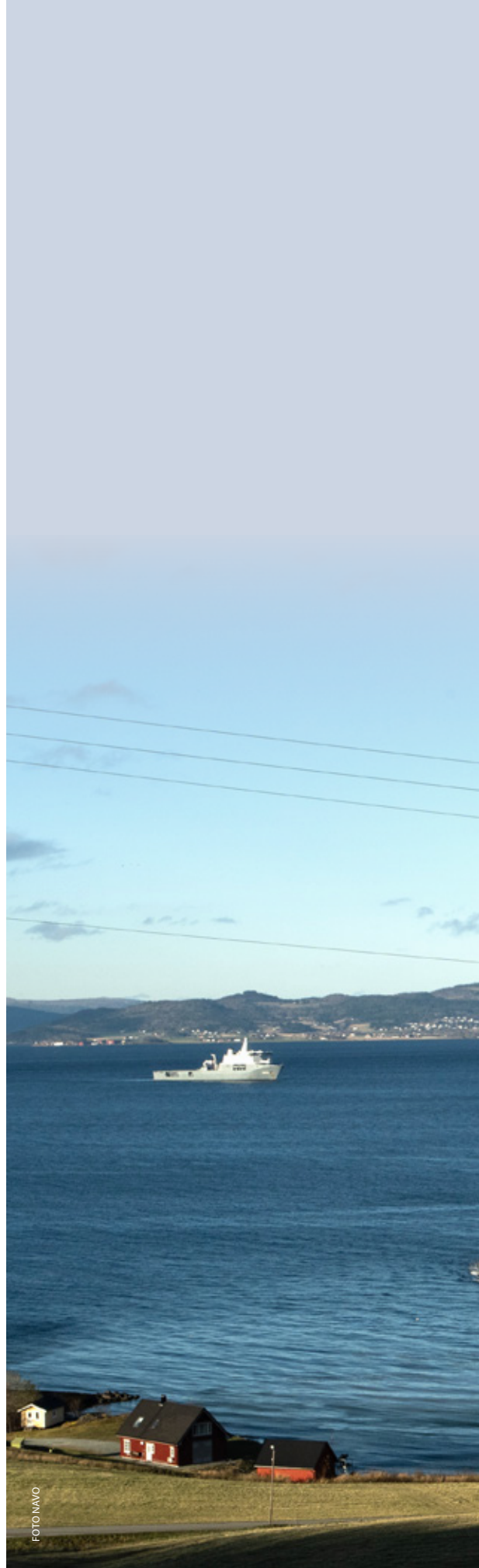
Tactische kennis en vernuft moeten weer terugkomen

Zoals al gesteld is het gevechtsveld complexer geworden dan al het geval was in het Britse en Duitse voorbeeld en daarbij wordt het gevecht nu per definitie joint gevoerd. Het nieuwe joint operatieconcept van het Eerste Duits-Nederlandse Legerkorps dat voor de NAVO kan optreden als een Joint Task Force (JTF) onderstreept dat en stelt: 'As part of and with the Joint force and partners, the 1 (GE/NL) Corps conducts air-ground movement in depth with land forces supported by ground-based fires in conjunction with air, maritime, special operations forces (SOF), space and cyber generated effects to gain positions of advantage, penetrate enemy defenses, and conduct exploitation to defeat or destroy enemy forces.'²⁴ Deze vorm van optreden wordt echter nergens samenhangend tactisch onderwezen. Het joint of multidomain optreden verdient veel meer aandacht om te kunnen winnen in het gevecht van nu en in de toekomst.

Daarbij geldt ook dat officieren anders zijn dan andere beroepsgroepen in de samenleving, omdat zij, desnoods door geweldsmiddelen, de rechtmatig gekozen overheid en de grondwet moeten beschermen en haar opdrachten moeten uitvoeren. De officier werkt in een *Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous* (VUCA) omgeving in een joint gevoerd gevecht, waarbij civiele methodes niet altijd werken. Officieren moeten daarbij leiding kunnen geven aan een eenheid mensen en middelen, waarbij ze de rol van hun eenheid begrijpen en het grotere verband overzien. Ze beheersen dus alle facetten van de eigen eenheid en doorzien de onderlinge verbondenheid van wapensystemen en het optreden van twee organisatieniveaus hoger. Bovendien kunnen officieren, tijdens interactie met een vijand, als in een partij schaken twee 'zetten' vooruitdenken.

Ondanks het gebrek aan tijd, mogelijkheden en waardering zien we op de werkvloer nog steeds

24 Ministerie van Defensie, *Corps Operating Concept* (januari 2022) 6.

*Defensie moet meer
investeren in opleidingen,
trainingen en oefeningen*

gemotiveerde docenten en diverse waardevolle initiatieven die tactische kennis en vernuft ondersteunen.²⁵ Goede initiatieven op het gebied van opleiding en training komen vaak van de werkvloer, maar stranden daar nog vaker door gebrek aan ondersteuning. Geld, tijd en waardering zijn noodzakelijk om ervoor te zorgen dat we onze tactische kennis en vernuft weer kunnen repareren.²⁶ Hieronder volgt een aantal concrete voorstellen.

Allereerst: met de vijf miljard euro aan toegezegd budget uit het coalitieakkoord en de mogelijke toewijzing van extra gelden die in de Haagse wandelgangen de ronde doet, moet een aanzienlijk deel gereserveerd worden om te investeren in opleidingen, trainingen en oefeningen. Oefenen is duur, oefenen in andere landen is duurder en oefenen in het buitenland met alle joint capaciteiten in samenwerking met internationale partners in een *live fire* scenario is het duurst. Voor een grote oefening waarbij land, lucht, maritiem, cyber en ruimte bij elkaar komen in een multidomain warfare omgeving, het liefst onder een NAVO-hoofdkwartier, is de krijgsmacht al snel miljoenen euro's kwijt. Maar dat maakt dit soort oefeningen niet minder belangrijk. Een goed uitgangspunt is om de NAVO-certificeringssystematiek weer leidend te laten zijn in onze gereedstelling, afgestemd tussen de verschillende OPCO's, in de meerjarenplanning van de verschillende directies gereedstelling onder de CDS. Hiermee kunnen de tekortkomingen en behoeftes die voortkomen

uit de trendbrieven,²⁷ de CREVAL's, TACEVAL's of OPEVALS van de verschillende Nederlandse en NAVO-trainingscentra aangepakt worden, want anders blijven ze voor de volgende tien jaar wederom op de plank liggen.²⁸

Ten tweede moet er meer les worden gegeven in *multidomain warfare*. Daartoe moet er een *Joint Warfare Center* komen. Minimaal moet elke officier daar leren hoe en met welke middelen in de verschillende domeinen een verdediging gevoerd wordt, hoe ze een aanval kunnen uitvoeren en hoe een obstakel doorbroken kan worden, of het nu een rivier, zeemijnenveld of A2AD-gordel is.

Ten derde moeten loopbaan- en functieopleidingen weer gezien worden als nuttige en randvoorwaardelijke investeringen en niet als hinderlijke onderbrekingen van de (vredes-) bedrijfsvoering. Opleiden, trainen en vechten is het primaire proces van de krijgsmacht en daarom moet er voldoende tijd voor worden vrijgemaakt, zeker als er niet geleerd kan worden van de daadwerkelijke conflicten, omdat Nederland niet meedoet. Daarom moeten de langere tactische opleidingen weer een plaatsing worden waardoor deze niet ten laste komen van de beschikbaarheid van op te leiden officieren bij een eenheid. Maar wellicht kan de krijgsmacht ook toe naar een andere manier van opleiden, waarbij de opleidingen bijvoorbeeld structureel worden ingebed in het dagelijkse werk met een lesdag per week al dan niet met afstandsonderwijs of MS-Teams. Of wellicht moeten de opleidingen op de NLDA gewoon langer worden gemaakt, zodat alle cursisten van alle studierichtingen minstens een half jaar tactische vorming krijgen.

Ten vierde kost opleiden, trainen en oefenen gewoon veel tijd. Veel tijd die voornamelijk zit in het verplaatsen van mensen en middelen naar trainingslocaties waar gereden, gevaren, gevlogen of geschoten mag worden. Breng allereerst faciliteiten weer terug naar de eenheden in plaats van andersom. En maak daarnaast meer gebruik van simulatie. Simulatie is het middel om de 'Zeit-Raum-Kräfte' van het tactische optreden in grotere verbanden zicht-

25 Een aantal voorbeelden van initiatieven vanaf de werkvloer: De module joint materieelherkenning op het intranet die de kenmerken van eigen en vijandelijke wapensystemen en eenheden helpt te duiden; het Britse *Fight Club*, een *wargaming platform* en *community* die deelnemers over de hele wereld laat ervaren hoe het is 'To fight Across All Domains of Conflict and Competition', geïntroduceerd in de HDV; de *combat tactical challenge* van de vereniging Infanterie Officieren (VIO), waarbij officieren, maar ook onderofficieren van alle wapens en dienstvakken en andere krijgsmachtleden uitgenodigd worden een tactische *challenge* op te lossen; tactische *battlefield tours* van het NIMH, die ons van referentie en inspiratie voorzien op tactisch niveau, waar wij zelf de parate ervaring in missen.

26 Kol Frank Overdiek, Ikol Marcel Wassenaar en Ikol Maarten Gortworst, 'Trainen is een vak apart', *Infanterie 1* (2022) 33.

27 De commandant van het Land Training Center schrijft al meer dan tien jaar elk jaar een alarmerend confidencieel rapport (trendbrief) over de toestand van de operationele eenheden van de landmacht.

28 Genormeerde NAVO-certificeringen: *Combat Readiness Evaluation, Tactical Evaluation* en *Operational Evaluation*.

baar te maken en gevoel te krijgen bij de dynamiek van een gevecht.

Ten vijfde, een grotere gerichtheid van (militair-academisch) onderwijs en onderzoek naar het gemeenschappelijke joint gevecht in een AOR/JOA. Door telkens een ander aspect te behandelen in een concreet operatiegebied kunnen alle vakgroepen iets toevoegen, waarbij dat operatiegebied het liefst toekomstig en/of historisch geïnspireerd is, zoals de Suwalki Gap of bijvoorbeeld de recente gevechten rond Charkov.²⁹

Ten zesde moet een gedegen tactische onderbouwing weer gaan lonen voor officieren. Het is de bakermat voor het *warrior-scholar*-profiel dat de Amerikaanse generaal (b.d.) David Petraeus altijd aanhaalt als voorbeeld van een officier. Want uiteindelijk zijn het denkende officieren die het verschil maken in de lucht, op het water, op het land of in (cyber)space. We moeten tactiek weer hoger op de agenda zetten, zodat het niet een ‘speeltje’ is van een paar ‘tacteuten’. Dus officieren moeten weer boeken gaan lezen, vakliteratuur bestuderen, artikelen schrijven, workshops houden, tactische oefeningen organiseren en zich hard maken voor een functiewaarderingsstelsel dat tactiek weer beloont in onze organisatie.

Tot slot

De kern van dit betoog is dat het gezamenlijke optreden, de tactiek, op het multidomain gevechtsveld in onze krijgsmacht nauwelijks beoefend wordt en dat tactiek in onze officiersopleidingen ook nauwelijks de aandacht krijgt die ze verdient. De twee krijgshistorische voorbeelden geven ons een duidelijk beeld wat we niet moeten doen. We willen niet in de Duitse valkuil stappen dat er alleen tactiek wordt gegeven, maar ook niet in de Engelse valkuil dat er te veel strategie wordt onderwezen. Wat we wel moeten doen, is uit onze eigen valkuil met te veel algemene context en te veel civiel georiënteerde (vredes-) bedrijfsvoering klimmen richting een meer militair georiënteerde wijze van opleiden, trainen en oefenen voor het multidomain-gevecht.

Tactiek is ‘learning in action’, dus je moet het doen en het liefst met een instructeur te velde

De boodschap is dat we tactiek weer belangrijk en uitdagend moeten maken, door waardering en perspectief te geven. Het is geen moetje, maar een plus op het CV. In de koffiekamers van eenheden, scholen, trainingsfaciliteiten en sportlocaties moeten we weer geregeld het tactische vocabulaire terughoren. En, waarbij krijgshistorie niet meer de ‘wetenschap van dode denkers’ is, maar dient als referentie en inspiratie om het gebrek aan eigen ervaring te compenseren.³⁰ Daarbij is tactiek ‘learning in action’, dus je moet het doen en het liefst samen met een instructeur te velde.

‘People, ideas, and machines, in THAT order’ zei de oud-vlieger en strateeg John Boyd altijd bij de opening van zijn colleges krijgskunst en wetenschappen. De machines komen eraan met de versterking van het aangekondigde defensie-budget. De ideeën staan al aardig beschreven in de Nederlandse Defensie Doctrine en in het Corps Operating Concept van het Legerkorps. Dus nu komt het aan op de *people*, ongeacht hun kleur pak, rang, gender of carrièrestatus. Officieren zijn allemaal *warrior-scholars* of worden geacht dat te zijn en zij maken Nederland weer een klein beetje veiliger. ■

29 Chris McNab, ‘Kharkiv is no stranger to invasion – The Nazis fought four battles over it’, *HistoryNet* (22 november 2022). Zie: <https://www.historynet.com/kharkiv-ukraine-world-war-2/>

30 Lees ter inspiratie het boek *Callsign Chaos: Learning to Lead* van Jim Mattis en hoe zijn persoonlijke ervaringen, krijgshistorie en wetenschap hem geholpen hebben om een meerwaarde op het gevechtsveld te worden voor zijn mensen en zijn hogere commandanten.

Voorvalonderzoek contraproductief?

De negatieve impact op sociale veiligheid en lerend vermogen

Leonie Boskeljon-Horst en Maria Alta*

Slechts weinig mensen komen hun bed uit met het idee 'vandaag ga ik eens een ongeluk veroorzaken'.¹ Of zoals Rutger Bregman zou zeggen: de meeste mensen deugen en hebben de intentie het goede te doen.² Defensie streeft naar een fysiek en sociaal veilig werkklimaat. Desondanks heeft de organisatie soms toch te maken met zogezegde ongewenste uitkomsten in de vorm van fysieke en sociale voorvallen (bijvoorbeeld *near misses*, incidenten en ongelukken). Hierbij zijn nagenoeg altijd mensen betrokken, mensen die naar eer en geweten met de beste intentie hun werk doen. Bij voorvallen in een complexe en dynamische omgeving is echter niet langer sprake van een lineair causaal oorzaak-gevolgverband,³ waardoor de oorzaak dus niet zomaar bij de betrokken mensen kan worden gevonden. Voorvallen vinden plaats in situaties waarin mensen gewoon hun werk doen zoals ze dat altijd doen en waarin diverse zaken, die op zichzelf staand geen voorval veroorzaken, zodanig met elkaar interacteren dat onverwachts een ongewenste uitkomst optreedt.⁴ Dit gedachtegoed wordt binnen de veiligheidswetenschap aangeduid met de woorden 'safety differently'⁵ of 'safety II'.⁶ Dit artikel is vanuit dat paradigma geschreven.

Bovenstaande betekent niet dat niet kan worden geleerd van voorvallen. Het onderzoeken van voorvallen biedt inzicht in de werking van de organisatie en in de omstandigheden waarin medewerkers hun werk moeten doen. Dit gebeurt ook binnen Defensie waar (ernstige) voorvallen worden onderzocht met de bedoeling ervan te leren.⁷ Voorvalonderzoek richt zich expliciet niet op verwijtbaarheid of

Een Leopard-berginstank wordt ingezet bij een treinongeluk. Voorvallen vinden plaats in situaties waarin mensen gewoon hun werk doen. Voorvalonderzoek richt zich expliciet niet op verwijtbaarheid of schuld

FOTO MCD, ARNAUD ROELOFSZ

- * Luitenant-kolonel Leonie Boskeljon-Horst is Hoofd Voorvallenonderzoek. Luitenant-kolonel Maria Alta is Coördinerend Adviseur Uitvoerbaarheid.
- 1 Mathieu Weggeman, *Leidinggeven aan professionals? Niet doen!* (Schiedam, Scriptum, 2018, elfde druk).
 - 2 Rutger Bregman, *De meeste mensen deugen: een nieuwe geschiedenis van de mens* (Amsterdam, de Correspondent, 2022, twintigste druk) 457.
 - 3 Sidney Dekker en Corrie Pitzer, 'Examining the Asymptote in Safety Progress: A Literature Review', *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics* 22 (2016) (1) 57–65.
 - 4 Erik Hollnagel, *Safety-I and safety-II: the past and future of safety management* (Farnham, Surrey, UK; Burlington, VT, USA, Ashgate Publishing Company, 2014).
 - 5 Sidney Dekker, *Safety differently: human factors for a new era*, (Boca Raton, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015, second edition).
 - 6 Hollnagel, *Safety-I and safety-II*.
 - 7 Minister van Defensie, 'Regeling van de Minister van Defensie, houdende werkwijze en bevoegdheden van de Inspectie Veiligheid Defensie', *Staatscourant* Nr. 21612, 18 april 2019, 5.

schuld.⁸ Desalniettemin kunnen de medewerkers die betrokken zijn bij een voorval zich gedurende het voorvalonderzoek (be)schuldig(d) voelen waardoor voor hen de sociale veiligheid afneemt. En dat leidt tot de volgende vraag: als Defensie met voorvalonderzoek beoogt het lerend vermogen van de organisatie te versterken, wordt dit effect dan wel bereikt als betrokken medewerkers zich niet (meer) sociaal veilig voelen als gevolg van het voorvalonderzoek zelf?

Een onderzoekschriftje voor de Hogere Defensie Vorming geeft antwoord op deze vraag.⁹ Dit artikel is een bewerking van en reflectie op deze scriptie. Hierna volgen relevante theoretische inzichten op het gebied van voorvalonderzoek en sociale veiligheid, gevolgd door de resultaten van het onderzoek, afgesloten met een analyse en conclusie.

Fysieke veiligheid en voorvalonderzoek

Na ruim 120 jaar onderzoek is veiligheid een omvangrijk wetenschappelijk domein. Een belangrijke bevinding uit het wetenschappelijk onderzoek is dat bij voorvallen de oorzaak vaak niet direct duidelijk is.¹⁰ De behoefte mensen verantwoordelijk te houden voor hun gedrag en daarmee ook de uitkomst maakt de afgelopen 500 jaar deel uit van ons denken en is daarmee een normale menselijke reactie.¹¹ Hier geen opvolging aan geven voelt in eerste instantie onrechtvaardig.¹² Het is echter inmiddels duidelijk dat een voorval over het algemeen voorafgegaan wordt door normaal menselijk handelen.¹³ Door het gehele systeem te onderzoeken waarin mensen werkzaam zijn, wordt duidelijk waarom mensen hebben gehandeld zoals ze dat hebben gedaan.¹⁴

Een voorval, en ook het daaropvolgend voorvalonderzoek, heeft een impact op de betrokken medewerkers. Een voorvalonderzoek dat zich richt op menselijk handelen alsof dit iets incidentieels is, in plaats van dit handelen te onderkennen als de normale gang van zaken, leidt al snel tot een gevoel niet begrepen te worden, schaamtegevoelens of zelfs beschuldiging.¹⁵ Een onderzoeksteam dat zich richt op de processen en het systeem in algemene zin, verkleint de kans dat het menselijk handelen wordt veroordeeld.

Sociale veiligheid

Vanuit de Arboret moet Defensie als werkgever zich niet alleen richten op fysieke, maar ook op sociale veiligheid. Defensie streeft een sociaal veilige werkomgeving na.¹⁶ Sociale veiligheid, in het Engels *psychological safety*, kan worden omschreven als de overtuiging dat op de werkplek in alle veiligheid interpersoonlijke risico's genomen kunnen worden.¹⁷ Concreet betekent dit dat nieuwe en relevante ideeën vrij kunnen worden gedeeld, net zoals vragen en zorgen, dat collega's elkaar vertrouwen en respecteren en dat het gevoel overheerst dat men eerlijk kan, en zelfs móet zijn. Sociale

8 Directie Juridische Zaken, 'Aanwijzing SG-989 Interne voorvalonderzoeken Defensie' (Ministerie van Defensie, 1 januari 2020).

9 Maria Oorsprong-Alta, 'Het effect van voorvalonderzoek op de beleving van sociale veiligheid van direct betrokken defensiemedewerkers', HDV thesis (Breda, Instituut Defensie Leergangen, 24 maart 2022). Zie: <https://bibliotheeknlida.contentdm.oclc.org/digital/collection/p21075coll2/id/344>.

10 Hollnagel, *Safety-I and safety-II*, 107–24.

11 John Braithwaite, *Restorative justice & responsive regulation*, Studies in crime and public policy (Oxford; New York, Oxford University Press, 2002) 5.

12 J.T. Reason, *Managing the risks of organizational accidents* (Aldershot, Hants, England; Brookfield, Vt., USA, Ashgate, 1997) 205–7.

13 Erik Hollnagel, *Safety-II in practice: developing the resilience potentials* (Londen; New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2018).

14 Ferdinand J.H. Mertens, Kirsten van Schaardenburgh-Verhoeve en Simone Sillem, *Methodische aspecten van het onderzoek naar ongevallen* (Delft, Eburon, 2012) 17–20. Zie: <https://www.proquest.com/legacydocview/EBC/3155037?accountid=35226>.

15 Sidney Dekker, *Just culture: restoring trust and accountability in your organization* (Boca Raton, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2017, third edition); Sidney Dekker, *Second victim: error, guilt, trauma, and resilience* (Boca Raton, CRC Press, 2013); Albert W. Wu, 'Medical error: the second victim', *Western Journal of Medicine* 320 (2000) (7237) (18 maart 2000) 626–27. Zie: <https://doi.org/10.1136/bmj.320.7237.726>; Sidney Dekker, 'Prosecuting Professional Mistake: Secondary Victimization and a Research Agenda for Criminology', *International Journal of Criminal Justice Studies* 4 (2009) (1) 19.

16 Directie Veiligheid, 'Versterking van de sociale veiligheid binnen Defensie, onderdeel van het plan van aanpak "Een veilige defensieorganisatie"' (Ministerie van Defensie, 12 juli 2021) 7. Zie: <https://www.defensie.nl/onderwerpen/integriteit/downloads/rapporten/2021/07/12/plan-van-aanpak-sociale-veiligheid>.

17 Amy C. Edmondson, 'Psychological Safety, Trust, and Learning in Organizations: A Group-Level Lens', 2011, 4.

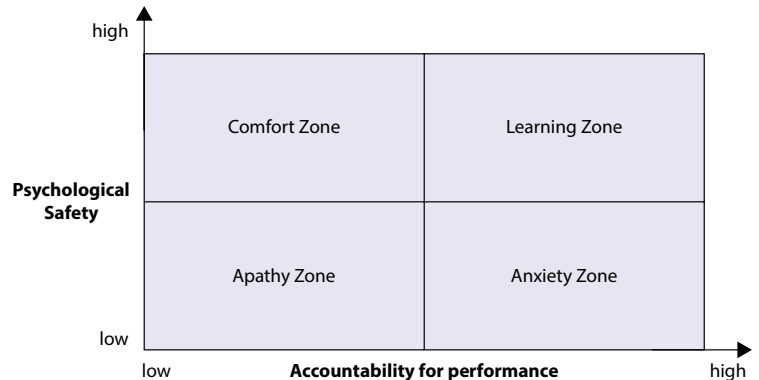
veiligheid is van belang voor fysieke veiligheid. Op een sociaal veilige werkplek zullen medewerkers melding maken van fysiek onveilige situaties, zodat deze kunnen worden opgelost en ervan kan worden geleerd.¹⁸ Gebeurtenissen die een sociaal veilige werkomgeving onder druk zetten, hebben een negatief effect op de beleving van sociale veiligheid van de medewerkers. Een voorvalonderzoek dat als beschuldigend wordt ervaren kan een dergelijke gebeurtenis zijn.

Om een lerende organisatie te zijn, is naast sociale veiligheid nog een ander begrip van belang: *accountability*. Accountability gaat over het verantwoordelijk zijn voor je beslissingen en handelingen en erop voorbereid zijn deze uit te leggen als daarom wordt gevraagd.¹⁹ De variabelen accountability en psychological safety zijn volgens Amy Edmondson wederzijds afhankelijk. Om accountable te kunnen zijn, is een sociaal veilige werkomgeving nodig. Als beide aanwezig zijn, ontstaat een situatie waarin geleerd kan worden (*learning zone*). Als een van beide of allebei afwezig zijn, leidt dit tot een situatie waarin men suboptimaal (*comfort zone of anxiety zone*) of niet leert (*apathy zone*). Figuur 1 maakt dit duidelijk.²⁰

Het meest wenselijk voor een organisatie, en dus ook voor Defensie, is de leerzone waarbij sprake is van een hoge mate van psychological safety en een hoge mate van accountability voor de prestaties. Aan de basis daarvan ligt vertrouwen van het individu in andere individuen en in de organisatie.²¹

Just culture

Het lerend vermogen van een organisatie wordt ook bepaald door de wijze waarop die organisatie reageert op ongewenste voorvallen. Door enerzijds de roep om individuele verantwoordelijkheid en anderzijds de behoefte maximale openheid en meldingsbereid te realiseren introduceerde James Reason in 1997 de term *just culture*. Just culture, oftewel ‘een rechtvaardige cultuur’, is een atmosfeer van vertrouwen die mensen aanmoedigt essentiële (veiligheids) informatie te delen en waarbij tegelijkertijd

Figuur 1 Psychological safety in relatie tot accountability

vooraf overeenstemming bestaat over wat acceptabel en onacceptabel handelen is.²² Sidney Dekker en Hugh Breakey maken onderscheid tussen retributieve- en restauratieve rechtvaardigheid.²³ Retributieve rechtvaardigheid richt zich op het menselijk handelen dat is vertoond of nagelaten. Er wordt een balans gezocht door consequenties te stellen aan gedrag van betrokken medewerkers proportioneel aan de ontstane schade. Restauratieve rechtvaardigheid daarentegen richt zich op het herstel van de situatie en het helen van alle medewerkers die op de een of andere manier betrokken zijn bij het voorval. In dit geval wordt een balans gezocht door aan de hand van de schade vast te stellen wat mensen nodig hebben om dit voorval achter zich te kunnen laten. Restauratieve rechtvaardigheid nodigt uit tot het wegblijven bij verwijtbaarheid of schuld.²⁴ Door aandacht te hebben voor de behoeften van bij een voorval betrokken medewerkers en waardering te hebben voor de

- 18 Amy C. Edmondson, *The fearless organization: creating psychological safety in the workplace for learning, innovation, and growth* (Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc, 2019).
- 19 Edmondson, *The fearless organization*.
- 20 Sehoon Kim, Heesu Lee en Timothy Paul Connerton, 'How Psychological Safety Affects Team Performance: Mediating Role of Efficacy and Learning Behavior', *Frontiers in Psychology* 11 (2020). Zie: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01581>.
- 21 Edmondson, 'Psychological Safety, Trust and Learning', 10.
- 22 Reason, *Managing the risks of organizational accidents*, 205.
- 23 Sidney Dekker en Hugh Breakey, "Just Culture." Improving Safety by Achieving Substantive, Procedural and Restorative Justice', *Safety Science* 85 (2016) (188). Zie: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2016.01.018>.
- 24 Dekker, *Just culture*.

complexe context waarin zij werken, kan op een sociaal veiligere en tegelijk realistischere wijze worden geleerd van voorvallen.²⁵

Binnen Defensie richt voorvalonderzoek zich niet op verwijtbaarheid of schuld, maar beoogt het een stimulerend effect op het leerproces.²⁶ Dit lijkt eerder aan te sluiten bij restauratieve dan bij retributieve rechtvaardigheid. De visitatiecommissie Defensie en Veiligheid benoemt in het eindrapport 2021 echter dat Defensie nog worstelt met het vinden van een balans tussen lerende onderzoeken en druk van

buiten de organisatie om schuldigen aan te wijzen voor incidenten. De leer- en schuldvraag lopen door elkaar.²⁷ De visitatiecommissie adviseert daarbij de feiten te onderzoeken en zegt 'Er moet ruimte zijn voor de conclusie dat geen redelijke maatregelen hadden kunnen voorkomen dat een incident plaatsvond'.²⁸

De drie onderwerpen, fysieke veiligheid, sociale veiligheid en just culture zijn met elkaar verbonden. Fysieke veiligheid wordt vergroot doordat medewerkers hun zorgen uitspreken. Deze meldingsbereidheid wordt gewaarborgd door een sociaal veilige omgeving en een rechtvaardige reactie op ongewenste situaties.²⁹

25 Mertens, Schaardenburgh-Verhoeve en Sillem, *Methodische aspecten*, 18–20.

26 Minister van Defensie, 'Regeling IVD', 5.

27 Visitatiecommissie Defensie en Veiligheid, 'Ruimte voor veiligheid, Eindrapport 2021', 2021, 34. Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/06/01/ruimte-voor-veiligheid>.

28 Visitatiecommissie Defensie en Veiligheid, 10.

29 Andrew Rae en David Provan, 'Safety Work versus the Safety of Work', *Safety Science* 111 (2019) 119–27. Zie: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.07.001>; Edmondson, *The fearless organization*.

Het onderzoek

Het onderzoek naar de impact van voorvalonderzoek op de beleving van sociale veiligheid richtte zich op drie voorvalonderzoeken die zijn

Oefening van het Korps Mariniers. Fysieke veiligheid wordt vergroot doordat medewerkers hun zorgen uitspreken, daar hebben ze een sociaal veilige omgeving voor nodig

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

Figuur 2 Wordcloud van de meest gebruikte woorden VOOR het voorvalonderzoek

uitgevoerd door de in 2018 opgerichte Inspectie Veiligheid Defensie (IVD) en waarvan de onderzoeksrapporten openbaar zijn. Binnen het onderzoek is een brug geslagen tussen fysieke en sociale veiligheid door te onderzoeken welk effect voorvalonderzoek naar fysieke veiligheidsincidenten heeft op de sociale veiligheid van betrokken medewerkers. Uitgangspunt is de veronderstelling dat de defensieorganisatie onveiliger wordt wanneer het voorvalonderzoek een negatieve invloed heeft op de ervaren sociale veiligheid. In geval van verminderde sociale veiligheid zullen medewerkers minder openheid van zaken geven en dus minder veiligheidsinformatie delen.³⁰

Van drie voorvalonderzoeken zijn direct betrokken personen geïnterviewd over hun beleving van sociale veiligheid voor, tijdens en na het voorvalonderzoek. Uit de gespreksverslagen zijn 224 tekstfragmenten geselecteerd en gelabeld. Aan de hand daarvan is de sociale veiligheid voor, tijdens en na het voorvalonderzoek in kaart gebracht. Alle drie de voorvallen zijn tevens onderzocht door de Koninklijke Marechaussee (KMar) op strafrechtelijke aspecten. De gesprekken met betrekking tot het strafrechtelijk onderzoek vonden plaats vóór de gesprekken over het voorvalonderzoek. Tijdens de

interviews is stilgestaan bij de impact van het strafrechtelijk onderzoek. Samen met de geïnterviewden is gereflecteerd op de invloed van zowel het strafrechtelijk onderzoek als het voorvalonderzoek om onderscheid te kunnen maken en de resultaten met betrekking tot sociale veiligheid te kunnen relateren aan het voorvalonderzoek.

Beleving van sociale veiligheid voor het voorvalonderzoek

In de fase voor het ongeval voelden alle betrokkenen zich sociaal veilig. Zij geven zonder uitzondering aan zich prettig te voelen en met plezier naar het werk te gaan. Betrokkenen spreken vertrouwen uit naar zichzelf, naar collega's en naar de eenheid. Ook blijkt dat zij zich accountable voelen voor hun taak. De werkomgeving voorafgaand aan het ongeval wordt als sociaal veilig ervaren. Figuur 2 geeft aan welke woorden de betrokkenen het meest hebben gebruikt om hun gevoel uit te drukken.³¹

30 Leonie Boskeljon-Horst, 'Learning from the complexities of fostering a restorative just culture in practice within the Royal Netherlands Air Force', 2022.

31 Verkregen via www.tagcloud.com met behulp van opgeschoonde woordenlijst op basis van tekstfragmenten.

Figuur 3 Wordcloud van de meest gebruikte woorden TIJDENS het voorvalonderzoek

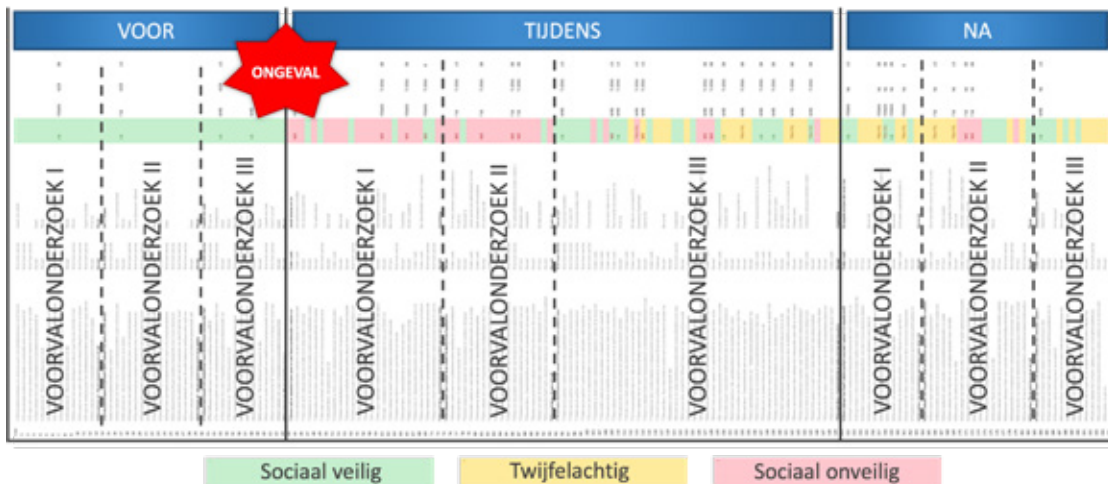

Figuur 4 Wordcloud van de meest gebruikte woorden NA het voorvalonderzoek

Beleving van sociale veiligheid tijdens het voorvalonderzoek

Na het ongeval verandert de situatie. Tijdens het proces van voorvalonderzoek, variërend per onderzoek tussen de 14 en 28 maanden, zijn er

twijfels en het gevoel van sociale veiligheid neemt af. Maar niet in alle gevallen direct, want sommige betrokkenen laten weten zich in eerste instantie sociaal veilig te voelen en voelen zich pas op een later moment minder veilig of onveilig. In

Figuur 5 Gelabelde tekstfragmenten en waardering van sociale veiligheid voor, tijdens en na het voorvalonderzoek

alle gevallen is op enig moment sprake van een verminderd gevoel van sociale veiligheid.

Alle betrokkenen geven aan gedurende het voorvalonderzoek ten minste één keer te twijfelen over de wijze waarop ze zelf hebben gehandeld ten tijde van het voorval zelf. Ze stellen zichzelf vragen als: Heb ik het wel goed gedaan? Had ik iets anders moeten doen? Aangaande de ervaringen met het voorvalonderzoek zelf wordt het volgende onderscheid gemaakt:

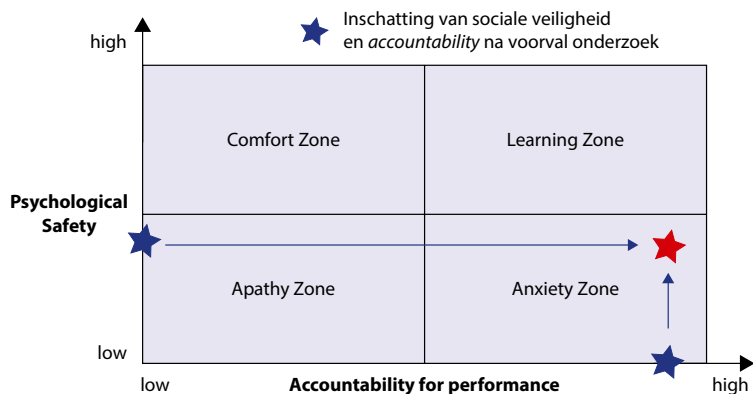
- Gevoel over het proces. Betrokkenen vinden het belangrijk om tijdens het proces geïnformeerd te blijven over de voortgang en de volgende processtappen. Het niet vervullen van deze behoefte vergroot de kans op een verminderd gevoel van sociale veiligheid.
- Gevoel over de procedure. Betrokkenen spreken hier bijvoorbeeld uit hoe zij de werkwijze rondom het interview en de verslaglegging hebben ervaren. Zo heeft een enkele betrokkene ervaring met het onvoldoende nakomen van afspraken.
- Gevoel over het onderzoeksteam. Enkele betrokkenen geven aan dat zij zich beschuldigd voelden door de opstelling van het onderzoeksteam en de gehanteerde gesprekstechnieken. Dit had effect op het vertrouwen van de respondent 'in het systeem'.
- Gevoel over het rapport. Meerdere betrok-

kenen zijn niet tevreden over het rapport. Een verminderd gevoel van sociale veiligheid ontstaat om redenen als geen mogelijkheid tot meelesen, teleurstelling over de keuzes op inhoud en specifiek woordgebruik.

Nagenoeg alle betrokkenen hebben op enig moment te maken met twijfel, onzekerheid en/of stress voortkomend uit de ervaring met het voorvalonderzoek. Dit heeft een negatief effect op de beleving van sociale veiligheid.

Beleving van sociale veiligheid na het voorvalonderzoek

Het voorvalonderzoek eindigt met het verschijnen van het definitieve onderzoeksrapport. De ervaringen na afloop van het proces van voorvalonderzoek zijn wisselend. Betrokkenen geven aan nog steeds vertrouwen te hebben in zichzelf, in de collega's en de eenheid. Meerdere betrokkenen geven aan minder vertrouwen te hebben in 'het systeem' omdat ze zijn geraakt door het voorvalonderzoek. Daarnaast geven meerdere betrokkenen aan enig wantrouwen of bezorgdheid over te houden aan de ervaring met het voorvalonderzoek. Desondanks voelen de mensen zich verantwoordelijk voor hun taak en onderkennen zij het belang van voorvalonderzoek. Ook moet gezegd worden dat bij de meeste betrokkenen weer ruimte ontstaat voor enthousiasme en plezier naarmate de tijd verstrijkt.

Figuur 6 De positie van Defensie in het model van Edmondson op basis van het onderzoek (Een verminderd gevoel van sociale veiligheid heeft effect op leren)

Ter illustratie is in Figuur 5 de lijst met alle gelabelde tekstfragmenten uit het onderzoek opgenomen.

De resultaten laten zien dat voorvalonderzoek effect heeft op de beleving van sociale veiligheid. Figuur 5 laat zien dat betrokkenen zich vooraf sociaal veilig voelden (groen). Tijdens het proces van voorvalonderzoek ontstaan daarnaast gevoelens van twijfel (geel) en onveiligheid (rood). De ervaringen wisselen per voorvalonderzoek. De fase na het voorvalonderzoek laat zien dat het merendeel van de betrokkenen niet terugkeert naar het oude niveau van beleving van sociale veiligheid.

Alle betrokkenen voelden zich accountable gedurende het gehele proces van voorvalonderzoek. Zij die tijdens het voorvalonderzoek een verminderd gevoel van sociale veiligheid ervaren, verliezen ook een deel van hun vertrouwen in het collectief, in het systeem. Als in mindere mate sprake is van sociale veiligheid en in meerdere mate van accountability, neigt dit tot suboptimaal leren in de anxiety zone (Figuur 6).

Analyse

Het onderzoek maakt zichtbaar dat sociale veiligheid, wanneer negatief beïnvloed door voorvalonderzoek, slechts beperkt herstelt, zelfs als het onderzoek al enige tijd geleden heeft plaatsgevonden. De onderzochte voorvallen vonden plaats in 2018, 2019 en 2020; het HDV-onderzoek in 2022. De oorzaak voor het afnemen van sociale veiligheid en vertrouwen in de organisatie ('het systeem') wordt gevonden in het normatieve aspect in het voorvalonderzoek. Hoewel de drie rapporten, zoals elk voorvalonderzoeksrapport binnen Defensie, aangeven dat het doel niet is om verwijtbaarheid of schuld vast te stellen,³² wordt met de rapporten wel een oordeel uitgesproken of betrokkenen juist of onjuist hebben gehandeld. Hierbij wordt vaak de regelgeving als leidraad genomen. Zo stelt een van de onderzoeksrapporten: 'In de keten van gebeurtenissen voorafgaand aan het ongeval [...] mogelijk bijgedragen aan het ontstaan van het ongeval. Dit zijn:

- Een verminderd omgevingsbewustzijn van de cockpitbemanning, mogelijk veroorzaakt door target fixation;
- Een beperkt risicobewustzijn van de cockpitbemanning, mogelijk veroorzaakt door complacency;

[...] Crew Resource Management (CRM) had hier een corrigerende rol kunnen spelen. [...] De cockpitbemanning hield zich bij de standaard operaties gedurende de vlucht aan de voorgescreven procedures en checklists [...]. Toen in het laatste circuit werd afgeweken van de standaard, bleef communicatie echter achterwege.'³³

In dit geval wordt niet alleen de afwijking met regelgeving als veroorzakende factor gezien, maar ook het 'falen' van de crew door een verminderd omgevings- en risicobewustzijn. Een verklaring, voortkomend uit de complexiteit en dynamiek van hoogrisicowerk³⁴ ontbreekt echter. Omdat bewijs ontbreekt, twee crewleden hebben dit ongeval helaas niet overleefd, en tevens niet duidelijk wordt gemaakt wanneer wél sprake is van voldoende omgevings- en risicobewustzijn, is dit geen feitelijke vaststelling maar een ongefundeerd oordeel.

32 Minister van Defensie, 'Regeling IVD', 5.

33 Inspectie Veiligheid Defensie, 'Luchtvaartongeval NH-90, onderzoek naar luchtvaartongeval NH-90 Aruba 19 juli 2020', 22 november 2021, 42.

34 Jens Rasmussen, 'Risk Management in a Dynamic Society: A Modelling Problem', *Safety Science* 27 (1997) (2-3) 183-213. Zie: [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(97\)00052-0](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(97)00052-0).

Een ander onderzoeksrapport stelt: 'Het gebruik van de checklist is niet vrijblijvend. [...] Wel geeft de checklist de vlieger de mogelijkheid af te wijken van procedures, als hij dat onder de omstandigheden noodzakelijk acht om het probleem te verhelpen of onder controle te houden. [...] is van mening dat het drukke luchtverkeer en het drukke radioverkeer geen, althans onvoldoende aanleiding waren om van de procedure bij het verlies van oliedruk af te wijken en de EPU niet te activeren.'³⁵

Een verschil tussen de wijze waarop het werk wordt gedaan en de wijze waarop dit werk staat beschreven, wordt hiermee causaal gerelateerd aan het voorval. Voor betrokken medewerkers, die doorgaans dagelijks worden geconfronteerd met een mismatch tussen regelgeving en praktijk, voelt een dergelijk oordeel als oneerlijk. Dit heeft een negatieve impact op de ervaren just culture. Zo zegt een respondent in het onderzoek: 'Het rapport viel rauw op mijn dank. Ik werd aangerekend op handelingen die ieder ander in die situatie ook zou hebben gedaan.'³⁶

Ze voelen zich als professional niet erkend. Professionals die op basis van deskundigheid in hun werk afwegingen maken in hoeverre regelgeving wel of niet moet worden gevolgd gegeven de context,³⁷ complexiteit en dynamiek van dat moment.³⁸ De nuance van expertise, professionele overwegingen en complexiteit neemt af in voorvalonderzoeken met een normatief karakter, met als gevolg dat de sociale veiligheid eveneens afneemt. De twijfel die tijdens het voorvalonderzoek ontstaat bij betrokkenen over het eigen handelen en de ervaring beoordeeld te worden, laten zien dat ook de just culture negatief wordt beïnvloed. Men ervaart niet rechtvaardig te worden behandeld. 'Ik heb het concept rapport gelezen. Dit bracht allerlei emoties met zich mee. Ik was teleurgesteld over bepaalde tekstdelen die niet helemaal klopten of waar onnodig lading door ontstond.'³⁹

Bovenstaande geldt voor ieder voorvalonderzoek binnen Defensie: een normatief aspect onder het mom van leren zal leiden tot een gevoel van

'Oordelen' past niet bij een voorvalonderzoek zoals Defensie dat beoogt

sociale onveiligheid.⁴⁰ In dit artikel zijn enkel rapporten geanalyseerd die openbaar toegankelijk zijn. Voorvalrapporten van de vier krijgsmacht delen laten zien dat ook hier regelmatig sprake is van een normatief onderzoek.

35 Inspectie Veiligheid Defensie, 'Veiligheid in de lucht, onderzoek naar een zelfbeschieting van een F-16 boven de Vliehors', 25 mei 2021, 31.

36 Oorsprong-Alta, 'Effect voorvalonderzoek op beleving sociale veiligheid', 42.

37 Sidney Dekker, *The safety anarchist: relying on human expertise and innovation, reducing bureaucracy and compliance* (London; New York, Routledge, 2018).

38 Leonie Boskeljon-Horst, 'Aircrew, rules and the bogeyman: Mapping the benefits and fears of non-compliance', 2022.

39 Oorsprong-Alta, 'Effect voorvalonderzoek op beleving sociale veiligheid', 36.

40 Sidney Dekker, Amanda Oates en Joseph Rafferty, (red.), *Restorative Just Culture in Practice: Implementation and Evaluation (Chapter 11)* (New York, Productivity Press, 2022).

Niet alleen binnen het wetenschappelijke domein van voorvallenonderzoek, maar ook binnen Defensie zelf past oordelen niet bij het doen van dergelijk onderzoek.⁴¹ Dat is voorbehouden aan strafrechtelijke, tuchtrechtelijke, bestuursrechtelijke of persoonsgerichte onderzoeken, waarbij bij aanvang duidelijk is dat een oordeel geveld zal worden over de situatie en het menselijk handelen daarin. Desalniettemin accepteert de defensieorganisatie niet alleen de normatieve wijze van het doen van voorvalonderzoek, ze stimuleert dit ook en houdt zo het fenomeen in stand. Zo stelt de beleidsreactie inzake een van de rapporten: '[...] deze vorm van voorvallenonderzoek draagt [...] bij aan het versterken van het lerende effect van Defensie. Ik ben [...] dankbaar voor het duidelijke onderzoek en de aanbevelingen.'⁴² En in de beleidsreactie van een van de andere rapporten: '[...] adviseert het bevorderen van het gebruik van de standaardcommunicatie in de luchtvaart, zoals ook vastgelegd in het Luchtverkeersvoorschrift van de Koninklijke Luchtmacht. [...] Defensie omarmt dit advies.'⁴³

Het aspect leren, of in geval van voorvalonderzoek mogelijk gebrek aan leren, is daarmee een veel bredere verantwoordelijkheid dan die van de verschillende onderzoekscommissies binnen Defensie. Om te kunnen leren is een non-normatief voorvalonderzoek van belang.⁴⁴ Onderzoek dat de expertise van uitvoerenden

erkent en waarbij men op zoek gaat naar rationele afwegingen voorafgaand aan het handelen van uitvoerenden. En waarbij de complexiteit en dynamiek van een werkplek en taken de focus is, niet het menselijk handelen. Sidney Dekker wees ons er op dat we tenslotte al sinds 1947 weten dat het menselijk handelen een logisch gevolg is van de context waarin mensen zich bevinden.⁴⁵

Als Defensie serieus is waar het gaat om fysieke en sociale veiligheid, just culture en leren, dan zullen we actief moeten kiezen voor het anders aanpakken van voorvalonderzoeken. Het model van Edmondson⁴⁶ laat duidelijk zien dat leren niet enkel een verantwoordelijkheid is van de medewerkers op de werkvloer. Zoals medewerkers zich accountable moeten voelen om te kunnen leren in hun werksituatie, moet Defensie als organisatie zich accountable voelen voor de wijze waarop ze haar onderzoeksproces inricht en in stand houdt. Het is de vraag of Defensie de verleiding en druk kan weerstaan om vast te houden aan de tegenstrijdigheid tussen wat ze zegt (niet oordelen) en doet (wel oordelen).⁴⁷ Een succesvol voorbeeld waarin dit wel is gelukt betreft de U.S. Forest Service die zich met voorvalonderzoek richt op de context waarin medewerkers zich bevinden en het oordelen actief afwijzen. Het enige wat hiervoor nodig bleek te zijn, was het aanpassen van de doctrine waarin voorschrijvende regels werden omgezet naar *guidelines*. Met deze richtlijnen wordt de expertise van professionals erkend.⁴⁸

Conclusie

Uit het HDV-onderzoek blijkt dat betrokkenen zich tijdens het proces van voorvalonderzoek op een of meerdere momenten minder sociaal veilig hebben gevoeld in vergelijking met hoe zij zich voelden voor het ongeval. De reden hiervoor is het normatieve aspect in het voorvalonderzoek.

Het negatieve effect van voorvalonderzoek op de beleving van sociale veiligheid zet leerkansen onder druk. Daarnaast is sprake van een negatieve invloed op de ervaren just culture. Daar waar voorvalonderzoek de bedoeling heeft

41 Directie Juridische Zaken, 'Aanwijzing SG-989 Interne voorvalonderzoeken Defensie'.

42 Minister van Defensie, 'Aanbieding rapport Inspectie Veiligheid Defensie "Luchtvaartongeval NH-90 Aruba"', 2021.

43 Minister van Defensie, 'Aanbieding rapport Inspectie Veiligheid Defensie "Veiligheid in de lucht. Onderzoek naar een zelfbeschieting van een F16 boven de Vliehors"', 25 mei 2021.

44 Directie Juridische Zaken, 'Aanwijzing SG-989 Interne voorvalonderzoeken Defensie'; Kathryn Turner e.a., 'Restorative just culture significantly improves stakeholder inclusion, second victim experiences and quality of recommendations in incident responses', *Journal of Hospital Administration* 11 (2022) (2) 8. Zie: <https://doi.org/10.5430/jha.v11n2p8>.

45 Sidney Dekker, 'Is It 1947 Yet?', *safetydifferently.com*, 2015. Zie: <https://safetydifferently.com/is-it-1947-yet/>.

46 Boskeljon-Horst, 'Aircrew, rules and the bogeyman'.

47 Ibidem.

48 Jody L.S. Jahn, 'Shifting the Safety Rules Paradigm: Introducing Doctrine to US Wildland Firefighting Operations', *Safety Science* 115 (2019) 237-46. Zie: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2019.02.002>.

49 Dekker, 'Is It 1947 Yet?'

de organisatie (fysiek) veiliger te maken, wordt met het afnemen van de sociale veiligheid en just culture de organisatie juist (fysiek) onveilig. Daardoor neemt de kans op veiligheidsmeldingen af; men wil immers liever niet nogmaals betrokken zijn bij een voorvalonderzoek. Dit kan betekenen dat de organisatie meer gesloten en reactiever wordt.

Waar het voorvalonderzoek het leren als doel heeft, snijdt de organisatie zichzelf in de vingers als dit leidt tot sociale onveiligheid. Je zou zelfs kunnen zeggen dat voorvalonderzoekers op die manier in hun eigen werk voorzien: een verminderde sociale veiligheid leidt tot minder openheid waardoor de kans op fysieke voorvallen toeneemt, die weer onderzocht worden. In het slechtste geval ontstaat zo een steeds sterker wordende vicieuze cirkel. Sociale veiligheid, just culture en leren zijn keuzes, zoals de U.S. Forest Service laat zien. De vraag is of wij als Defensie die keuze actief (zullen) maken. Of zoals Sidney Dekker het al stelde: 'Is it 1947 yet?'⁴⁹

Aanbevelingen

Om een daadwerkelijk lerende organisatie te zijn, is het van belang naast de investering in fysieke veiligheid ook te investeren in zowel sociale veiligheid als just culture; sociale veiligheid tijdens de dagelijkse werkzaamheden en just culture als reactie op een voorval en als insteek voor het voorvalonderzoek. Door fysieke en sociale veiligheid en just culture nadrukkelijker te verbinden, wordt het lerend vermogen van de organisatie versterkt.

Concreet betekent dit voor voorvalonderzoek:

- uitgaan van de intentie dat mensen naar eer en geweten handelen;
- menselijk handelen verklaren vanuit een systeemperspectief, niet als iets op zichzelf staand;
- voorvalonderzoek non-normatief insteken;
- niet over, maar namens betrokkenen, vanuit hun perspectief, het gesprek met de organisatie voeren via een onderzoeksrapport. ■

Het negatieve effect van voorvalonderzoek op de beleving van sociale veiligheid zet leeransen onder druk

FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

‘De aanname ‘zoiets doen wij tegenwoordig niet meer’ zou kortzichtig zijn’

Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttikhuis over het vergelijken van extreem geweld in hun boek *Empire’s Violent End*

Alexander Claver en Frans van Nijnatten

Onder redactie van Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttikhuis verscheen vorig jaar bij Cornell University Press *Empire’s Violent End*, een bundel over de Nederlandse, Franse en Britse dekolonisatieoorlogen. In de reeks publicaties over de oorlog in Indonesië viel het boek op door de vergelijkende benadering.¹ Brocades Zaalberg en Luttikhuis vergeleken vooral om meer inzicht te krijgen in de oorzaken voor de geweldsontsporingen zoals marteling, executies en collectieve bestraffingen en braken daarbij met de traditionele ‘schuldclassificering’. In een interview met de *Militaire Spectator* uiten zij hun twijfel over het bestaan van een unieke ‘colonial way of war’ die per definitie gewelddadiger zou zijn dan ‘gewone oorlog’. Zij delen hun inzichten over koloniaal militair optreden – ‘De Hollandse methode was toen al een fictie’ – en hebben tevens specifieke aanbevelingen voor toekomstig onderzoek en het gebruik van dit type vergelijkend onderzoek in het militaire onderwijs.

Thijs Brocades Zaalberg is universitair hoofddocent aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) en doceert contemporaine militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op koloniale oorlogvoering, het bestrijden van opstanden en vredesoperaties. Bart Luttikhuis was als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Universiteit Leiden en het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW). Hij is gespecialiseerd in de laat-koloniale geschiedenis, de dekolonisatie, en de vroege jaren van het onafhankelijke Indonesië. Sinds het afronden van zijn onderzoek heeft hij een carrièreswitch gemaakt. Hij staat nu als meester voor groep 7 op een basisschool. Brocades Zaalberg en Luttikhuis gaven samen leiding aan de themagroep Comparing the Wars of Decolonization, 1945-1962 bij het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS).

Comparatieve benadering

In 2020 waren Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttikhuis de eerste historici die bevindingen uit het onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog publiceerden. Zij deden dat met het artikel ‘Extreem geweld tijdens dekolonisatieoorlogen in vergelijkend perspectief, 1945-1962’ in een themanummer van het *BMGN – Low Countries Historical Review*.² In de zomer van 2022 verscheen *Empire’s Violent End*, de bundel waarin Brocades Zaalberg en Luttikhuis als redacteurs de artikelen van hun mede-onderzoekers samenbrachten en waarin extreem geweld in het kader van Nederlandse, Britse en Franse dekolonisatieoorlogen comparatief wordt benaderd.³ In februari 2022 kwam de grote stroom deelpublicaties en een samenvattend

Franse Legionairs ondervragen een Vietminh-verdachte in 1953

FOTO NATIONAL ARCHIVES RECORD OFFICE

werk met conclusies van het onderzoeksprogramma Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië 1945-1950 (ODGOI), terwijl drie publicaties van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie het licht nog moeten zien. Bij die publicaties gaat het om monografieën, wat *Empire's Violent End* met zijn vergelijkende methodologie in zekere zin een vreemde eend in de bijt maakt.⁴ 'Zo zou je het inderdaad kunnen zien', vertelt

- 1 Zie: <https://www.aup.nl/en/series/onafhankelijkheid-dekolonisatie-geweld-en-oorlog-in-indonesie-1945-1950>.
- 2 Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttkhuis, 'Extreem geweld tijdens dekolonisationsoorlogen in vergelijkend perspectief, 1945-1962', *BMGN – Low Countries Historical Review*, Vol. 135, No. 2 (juni 2020) 34-51. Voor een recensie daarvan van dr. H. de Jong in de *Militaire Spectator*, zie: <https://militairespectator.nl/artikelen/de-indonesische-dekolonisationsoorlog>.
- 3 Thijs Brocades Zaalberg and Bart Luttkhuis (red.), *Empire's Violent End. Comparing Dutch, British, and French Wars of Decolonization, 1945-1962* (Ithaca, Cornell University Press, 2022). Ook open access te downloaden bij de uitgever.
- 4 Zie ook: www.indonesia45-50.nl.

Een jonge Nederlandse infanterist fotografeerde in september 1947 op Midden-Java de executie van vier gevangengenomen Indonesiërs door zijn peloton. Achterop de foto's schreef hij: 'Het lot der rampokkers', 'Zij verkozen Merdeka boven samenwerking' en 'Als afschrikwekkend voorbeeld voor de bevolking'

Bart Luttikhuis. 'Vanaf het begin hebben we onze studie geïnterpreteerd als dienstbaar aan het bredere onderzoeksprogramma. In dat programma zijn bepaalde vragen neergelegd die specifiek voor de Indonesische casus onderzocht moesten worden. We hebben geprobeerd met de wereldwijd beschikbare expertise dat onderzoek analytisch een stap verder te helpen door een internationale specialist te linken aan een Nederlandse onderzoeker van het programma. In teams van twee hebben zij ieder een deelaspect bekeken.'

Het aantrekken van auteurs was geen probleem. 'We hebben de Britse, Franse, Canadese, en Amerikaanse deskundigen via onze netwerken gevonden op basis van hun eerdere publicaties', zegt Brocades Zaalberg. De teamvorming verliep voor een deel organisch. 'We koppelden een NIOD-onderzoeker als Peter Romijn bijvoorbeeld aan een Britse expert als Huw Bennett, die al met de onderzoeksvraag – het al dan niet afleggen van verantwoording door politieke en militaire leiders – gewerkt had voor de dekolonisatieperiode in Kenia', zegt Brocades Zaalberg. 'Ik ben er een groot voorstander van om als historicus samen te schrijven, want ik vind dat boeken daar veel beter van worden. Het voortdurend overleggen met een mede-auteur

leidt tot nieuwe ideeën en inzichten en maakt kritiek op elkaars werk makkelijker', zegt Luttikhuis overtuigd. Voor de onderzoeksfellows was het een interessant project, want zij konden in het kader van de themagroep *Comparing the Wars of Decolonization 1945-1962* drie maanden met ons werken binnen de inspirerende academische omgeving die het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS) in Amsterdam aan wetenschappers biedt. Tevens hadden ze een Engelstalige bundel bij Cornell University Press in het vooruitzicht.

Na drie maanden gezamenlijk onderzoek aan het NIAS vond in juni 2019 een conferentie plaats waarop zij de voorlopige resultaten presenteerden.⁵ De *keynote lecture* over de omgang met het gewelddadige dekolonisatieverleden in Frankrijk, het VK en Nederland werd daar gegeven door professor Raphaëlle Branche, een Algerije-expert en tevens auteur van het slothoofdstuk van *Empire's Violent End*. *Comparing the Wars of Decolonization 1945-1962* was qua tijd en budget het kleinste deelproject van het Indonesië-onderzoek, maar leverde met een themanummer, een Engelstalig boek en een tweedaagse conferentie wel veel op.

De betrokken onderzoekers zagen de werkwijze in teams als een meerwaarde, maar dat beteken-

5 Zie: <https://nias.knaw.nl/events/conference-comparing-the-wars-of-decolonization/>.

FOTO BEELDBANK NIMH

de niet dat zij het altijd met elkaar eens waren. ‘Het was dan aan ons als redacteuren om daarin te bemiddelen’, legt Luttikhuis uit. In dergelijke gevallen kon het ook gaan om het gebruik van termen. Zo vond Brian McAllister Linn de term ‘technisch geweld’, ooit in het Nederlands historiografisch debat gelanceerd door Van Doorn en Hendrix, heel lastig.⁶ ‘Het eerste wat Linn opmerkte toen hij met ons praatte was dat de beschikbaarheid en inzet van artillerie en het luchtwapen in Indonesië ‘peanuts’ was in vergelijking met de Tweede Wereldoorlog en Vietnam.’ De middelen waren in absolute zin vergelijkbaar met de Britse capaciteit in Maleisië, een vele maken beperkter conflict. Azarja Harmanny, die voor *Empire’s Violent End* aan Linn was gekoppeld, verdedigt dit voorjaar zijn proefschrift over de inzet van zware wapens.⁷ Brocades Zaalberg: ‘Zijn proefschrift heeft zeker geprofiteerd van onze vergelijkende exercitie. Voor een deel gaat Harmanny in tegen de heersende opvattingen in het Nederlandse debat en dat is mede het gevolg van ons project en de vergelijkende opzet. Door de inzet van zware wapens altijd in isolatie te behandelen – alleen in de Nederlandse discussie – hebben onderzoekers vaak beweerd of gesuggereerd dat die verantwoordelijk waren voor het grootste deel van de Indonesische slachtoffers. Anderen hebben die stelling steeds overgenomen, maar is die eigenlijk wel juist? Of was het toch gewoon infanteriegeweld dat de meeste slachtoffers

eiste? En valt dat onderscheid wel te maken in een conflict waar wapens als artillerie direct ter ondersteuning van infanterieoptreden werden ingezet?’

De internationale samenwerking en de vergelijkende benadering zorgden er ook voor dat er opnieuw of kritischer naar bepaalde bronnen werd gekeken. Brocades Zaalberg: ‘De Britten en Fransen spraken hun waardering uit voor onze databases met egodocumenten. Een soortgelijke doorzoekbare database is er bijvoorbeeld niet voor Kenia of andere conflicten.⁸ Het zou mooi zijn als dergelijke bronnen, ook die van ons, nog verder voor het publiek ontsloten worden en zo ook internationaal vergelijkend onderzocht worden.’ Het raadplegen van Indonesisch bronnenmateriaal blijft voorlopig lastig, hoewel er de afgelopen tijd meer beschikbaar is gekomen. De databases met Nederlandse egodocumenten kunnen uitgebreid worden, want er komen nog regelmatig dagboeken beschikbaar van Indië-veteranen. ‘Ook in officiële archieven ligt overigens nog veel’, zegt Brocades Zaalberg. ‘Zo schrijft Rémy Limpach

6 Zie: J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Het Nederlands-Indonesisch conflict* (Zuthpen, Walburg Pers, 2012).

7 Azarja Harmanny, *Grof geschut. Artillerie en luchtmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (verwachte dissertatie Universiteit Utrecht).

8 De database wordt al wel gebruikt voor onderwijsdoeleinden, maar is nog niet toegankelijk voor een breder publiek.

momenteel over de nooit eerder onderzochte inlichtingenoorlog tussen de Republiek en Nederland voor het grootste deel aan de hand van niet eerder gebruikte bronnen.’⁹ ‘Bij de executiefoto’s [afgebeeld op de pagina’s 140-141] hebben we als bron dagrapporten kunnen bekijken en waarschijnlijk hebben we precies de verslagen gevonden die daarover gaan. Het koppelen van persoonlijke documenten, waar vroeger niet zoveel aandacht voor was, aan officiële documenten, maakt het mogelijk nieuwe verbindingen te leggen’, vult Lutikhuis aan.

Cornell University Press

Al voordat er in Nederland gesprekken met uitgevers voor het hele Indonesië-project liepen, zochten Brocades Zaalberg en Lutikhuis contact met Cornell University Press. Waarom precies die uitgever? ‘Cornell University heeft een enorme naam op het gebied van Zuidoost-Azië-studies, daar is pionierswerk gedaan sinds de jaren 50, onder meer door George Kahin, die onderzoek verrichtte naar Indonesië en Vietnam’, zegt Brocades Zaalberg. ‘Cornell University Press had bovendien net een nieuw fonds *military history* en ook hun *human rights*-serie staat hoog aangeschreven. Die drie raakvlakken met ons onderzoek maakten Cornell voor ons een logische keuze, maar dergelijke uitgevers zijn zeer selectief en ze werken met een uitgebreid peer review proces. We hebben ons verzoek om als bundel bij Cornell uitgegeven te worden stevig moeten onderbouwen bij hun redacteuren, omdat ze bij dergelijke projecten altijd bang zijn voor gebrek aan samenhang: er worden conferenties opgetuigd en daar geeft iedereen een paper over een nationale casus, wat dan later naar elkaar toegeschreven wordt. We hebben ons plan neergelegd met de garantie dat onze onderzoekers als duo’s zouden gaan schrijven en dat het geen hoofdstukken zouden worden die op het laatst bij elkaar zouden worden geveegd in

een vergelijking, zoals veel is gebeurd in counterinsurgency-bundels.’

De koppeling van Nederlandse aan buitenlandse onderzoekers per thema vond Cornell aantrekkelijk. Brocades Zaalberg en Lutikhuis ervoeren de samenwerking met Cornell als prettig, met bruikbare feedback, terwijl de uitgever hen behoorlijk wat autonomie gaf. Een nadeel was wel de traagheid van de uitgever. Eind zomer 2020 werden de manuscripten aangeleverd, waarna het boek er uiteindelijk in 2022 lag. Brocades Zaalberg: ‘Het was jammer dat het boek er nog niet was in februari van dat jaar, bij de formele presentatie van de bevindingen tot dan toe van het ODGOI-onderzoek. We komen niet voor in de standaardlijsten van boeken die uit dat project voortkomen, maar dat zijn keuzes; daarentegen hebben we nu een bundel die bij de ‘ivy league press’ uitgegeven is en die daardoor ook buiten Nederland makkelijker waargenomen wordt’. Het boek is net als alle publicaties van het onderzoeksprogramma open access beschikbaar via de uitgever.

Conclusies uit het vergelijkend onderzoek

‘Een van de conclusies uit het vergelijkend onderzoek is dat straffeloosheid en gedoogbeleid tijdens de dekolonisatieoorlogen zowel in de Britse en de Franse als de Nederlandse casus nadrukkelijke een rol speelden’, zegt Brocades Zaalberg op de vraag welke antwoorden het project heeft opgeleverd. ‘Straffeloosheid vormde een ‘oorzakelijke spin in het web’. Het was echter niet dé reden waarom het uit de hand kon lopen en militairen naar extreem geweld grepen. Mono-causale verklaringen bestaan niet. Wij zien in onze analyse dat straffeloosheid duidelijk verbonden was met andere factoren, zoals het koloniale systeem met rechteloosheid voor de grote meerderheid en irreguliere oorlogvoering met zijn decentrale wijze van optreden. Het brutaliserende effect van de Tweede Wereldoorlog, zowel wat betreft grootschalige geweldsinzet als op individueel niveau, heeft ook een rol gespeeld. Daarnaast zijn er meer eventuele verklaringen. Er was

⁹ Rémy Limpach, *Tasten in het duister. Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (verwacht, Amsterdam University Press).

een gebrek aan mensen en middelen, en dan is het te verwachten dat zij die als de meest effectieve officieren worden gezien, de ‘doeners’, niet meteen worden geofferd aan een militaire rechtbank als ze over de schreef gaan. Dergelijke variabelen voedden de straffeloosheidsfactor. Zo hebben wij die oorzakelijke lijnen weten te verbinden.’ In het benadrukken van de straffeloosheidsfactor voelden Brocades Zaalberg en Luttkhuis zich gesterkt door een recente uitspraak van generaal b.d. Peter van Uhm bij Humberto Tan op *RTL4*. Reflecterend op de Oekraïne-oorlog en eigen ervaring benadrukte Van Uhm het belang van vroegtijdig ingrijpen tegen elke vorm van gewelddadige transgressie. Gebeurt dat niet, dan escaleert het razendsnel, want oorlog haalt het slechtste in mensen naar boven.¹⁰ Van Uhm maakte deze opmerking bij de introductie van de nieuwe podcast ‘Veldheren’, een serie die hij samen met generaal b.d. Mart de Kruif maakt.

Over de oorzaken van extreem geweld voerden Brocades Zaalberg en Luttkhuis een discussie met De Kruif, die ook lid was van de wetenschappelijke adviescommissie van het ODGOI-onderzoek. ‘De Kruif wijst er steeds op dat het gebrek aan militair vermogen, inclusief de mentale component, de belangrijkste oorzaak is van het ontsporen van geweld en kritiseert dat dat in het bredere onderzoek naar de oorlog in Indonesië onderbelicht is gebleven’, zegt Brocades Zaalberg. ‘Ook in de Tweede Kamer hebben we daar met hem over gediscussieerd.’¹¹ Uit ons vergelijkend onderzoek blijkt, net als uit Limpachs eerdere boek en het slotwerk van het gehele ODGOI-onderzoek, dat gebrek aan militair vermogen zeker een factor van betekenis is geweest. Maar wij geven het niet het stempel ‘hoofdoorzaak’. Wij hebben hem bij herhaling gewezen op uitkomsten van vergelijkend onderzoek. Frankrijk had in Algerije een half miljoen militairen op negen miljoen inwoners, terwijl ook nog eens een miljoen Algerijnen pro-Frans waren. Zijn de Fransen, die op tactisch en operationeel niveau en wat betreft doctrine-ontwikkeling duidelijk succesvoller waren, minder over de schreef gegaan vanwege dat militaire overwicht? Zeker niet, en onder para’s en andere elitetroepen deden zich de meeste

excessen voor. De best uitgeruste en getrainde eenheid op Java, de mariniersbrigade, deed als het gaat om geweldsontporingen zeer zeker niet onder voor andere infanterie-eenheden.’ Brocades Zaalberg citeert ter illustratie uit de database: ‘Een landmachtmilitair op Oost-Java schreef kort na de Eerste Politionele Actie in zijn dagboek dat de stemming razend snel daalde onder zijn kameraden van 4-5 RI door toenemende guerrilla-activiteiten: ‘Ze voelen er veel voor om alle kampongs gewoon plat te branden. De mariniers doen het ook. Dezelfde heren die in de oorlog de Duitse methodes zo verachtten, passen ze nu zelf toe. Er blijft geen krijgsgevangene in leven. Maar ze moeten het wel zo doen, want anders krijgen ze de extremisten er niet onder’. Brocades Zaalberg: ‘Het is comfortabel om te denken dat militairen met een goede opleiding en voldoende militair vermogen zich niet te buiten zullen gaan aan dergelijk geweld, maar zo simpel is het helaas niet. Vergelijkend onderzoek, ook met Amerikaanse militairen in Vietnam, helpt daarom enorm bij het discussiëren over de hiërarchie van oorzaken.’ De onderzoekers waren er van tevoren niet op uit te kijken in welke dekolonisatieoorlog het geweld het ‘ergst’ was om zo een rangschikking aan te brengen. ‘Onze indruk is wel dat het veel dichter bij elkaar komt dan aanvankelijk aangenomen’, zegt Brocades Zaalberg. Luttkhuis wijst op de verschillen in historiografie, de maatschappelijke verwerking in de vergeleken landen en de invloed die dat heeft op het beeld van de aard van het geweld. ‘Het artikel van Stef Scagliola en Natalya Vince over verkrachting in de Indonesische en Algerijnse dekolonisatieoorlog illustreert dat er in Frankrijk een veel groter historisch bewustzijn is van de groot-schalige verkrachtingen in Algerije door de Fransen. Het geldt als een iconische vorm van geweld. Daarom is er in Frankrijk meer over gepubliceerd en zijn er meer documentaires verschenen dan in Nederland. In Nederland is de iconische vorm van geweld ‘de methode Westerling’ en standrechtelijke executies. Daar

¹⁰ Humberto op Zondag, *RTL4*, 26 februari 2023.

¹¹ Zie: Debat *Uitkomsten onderzoeksprogramma ‘Dekolonisatie, onafhankelijkheid, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950’* (Deel 2), www.tweedekamer.nl.

ligt bij Nederlandse onderzoekers dan ook sterk de nadruk op. Historiografische obsessies leiden tot het benadrukken van verschillen of uitzonderingssituaties, die er misschien niet zijn of veel minder sterk dan aangenomen.'

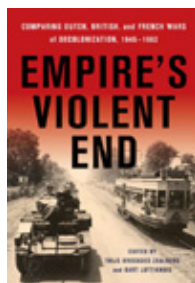
De martelingen door het Franse leger in Algerije staan bekend als La Torture. 'Bij de Fransen zat er een systeem achter het martelen en was er een quasi-doctrine hoe te werk te gaan, met bewuste sturing van bovenaf', vertelt Brocades Zaalberg. 'Dat was voor de Nederlandse casus duidelijk minder het geval, wat tot de conclusie zou kunnen leiden dat het wel meeviel. Maar leidt de optelsom van het martelen bij inlichtingendiensten op bataljonsniveau en soms lager dan tot de conclusie 'minder erg' of 'erger' dan bij de Fransen? In die termen willen wij als onderzoekers dat onderscheid niet kwalificeren', benadrukt hij, wijzend op de Indonesiërs en Algerijnen aan de ontvangende kant van het geweld.

In de Britse geschiedschrijving zijn de concentratiekampen, vooral in Kenia, het iconische thema geworden. 'Massadetentie is een aspect dat we graag breder uitgelicht hadden', zegt Luttikhuis. 'Tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog zaten op een gegeven moment 70.000 mensen vast, maar daar is weinig over geschreven. Was het systematisch platbranden van kampongs niet een manier van militairen in het veld is om dezelfde doelen te bereiken waarvoor de Britten in Maleisië en Kenia de kampen gebruikten, namelijk *population control*? Of, als *population control* niet mogelijk is, *resource control*, grip krijgen op de context en niet alleen op de tegenstander zelf?' In een vak dat Brocades Zaalberg geeft in Leiden hebben studenten op basis van egodocumenten onderzocht hoe vaak militairen melding maakten van platbranden en met welk doel dat gebeurde.

De waarneming van geweld werd, zo bleek uit de drie vergeleken casussen, voor een deel bepaald door media-aandacht, foto's en bewegend beeld. 'Het gebrek aan daadwerkelijk beeld van de strijd en oorlogsmisdaden in

Indonesië is hierbij belangrijk geweest', aldus Brocades Zaalberg. 'Er kwamen op een gegeven moment beelden naar boven van Westerling, maar heel laat, na de *Excessennota* van 1969. De Fransen daarentegen hadden in de jaren 60 al filmbeelden van executies, terwijl er ook foto's bekend waren van de kampen in Kenia. Er komen tegenwoordig mondjesmaat foto's van executies in Indonesië naar buiten, die in privéverzamelingen zaten of diep weggestopt in collecties.' De foto's op de pagina's 140-141 zijn daar een voorbeeld van. Volgens Brocades Zaalberg probeerden alledrie de landen hun conflicten zoveel mogelijk te framen, 'maar internationaal vergeleken is het Nederland lang gelukt om rond de dekolonisatieoorlog in Indonesië het beeld in stand te houden van 'onderhandelen met hier en daar een robbertje vechten'. Nederlandse historici legden immers lang de nadruk op beleid, diplomatie of strategie. 'Dat leidde er overigens ook toe dat bijvoorbeeld Amerikaanse historici en doctrineschrijvers, die Franse en Britse, maar geen Nederlandse bronnen over counterinsurgency konden lezen, voorbijgegaan zijn aan de Nederlandse ervaring en het extreem hoge geweldsniveau tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië', zegt Luttikhuis.

In het inleidende hoofdstuk van *Empire's Violent End* komt ook naar voren dat Nederland vergeleken met Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk de zwakste positie had in het internationale bestel. Frankrijk en het VK waren permanent lid van de VN-Veiligheidsraad en dat was een belangrijke factor in het pareren van diplomatieke druk om de kolonies op te geven of bemiddeling te accepteren. Nederland had zo'n positie niet. Brocades Zaalberg: 'In de Nederlandse geschiedschrijving is lang gezegd dat vooral de Amerikanen ons uit Indonesië hebben geduwd, terwijl vooral militairen altijd hebben benadrukt dat we op het slagveld niet verloren hadden. Het is eerder zo dat Washington al eind 1948 niet geloofde dat Nederland kon winnen en Indonesië als een levensvatbare staat zag. Vergelijkend onderzoek onderstreept inderdaad nog eens dat

Briefing ter voorbereiding van een nachtelijke operatie tegen communistische opstandelingen tijdens de Malayan Emergency (1948-1960)

FOTO ANP

Nederland in Indonesië militair nooit had kunnen winnen'. Luttikhuis wijst erop dat het strategisch en geografisch belang van Indonesië veel groter was dan dat van bijvoorbeeld een van de Portugese kolonies in Afrika. 'Voor de VS was het een simpele vraag: was het nuttiger om Nederland te blijven steunen, of het veel grotere en strategisch gelegen Indonesië? Daarnaast had Portugal als dictatuur vrede met zijn internationale pariastatus. Voor Nederland lag een pariastatus bij de VN en in Europa in het verschiet als Den Haag niet aan de druk had toegegeven. Amerika steunde Portugal overigens wel ruimhartig, onder meer om landingsrechten op de strategisch gelegen Azoren te kunnen houden.'

Zijn er uit het vergelijkende onderzoek lessen gekomen waar militairen in huidige inzetgebieden of militaire onderwijsinstellingen iets aan hebben? Volgens Brocades Zaalberg is dat zeker zo. 'Er werd gezegd dat Nederland in zijn dekolonisatieoorlog een andere aanpak had dan de Britten, de 'Hollandse methode', maar dat was toen al een fictie. Je zag in het Afghanistan-debat een soortgelijke reflex. We zouden volgens een unieke 'Dutch approach' te werk gaan. Militair

optreden eenvoudig bestempelen als anders, subtieler en beter, en plaatselijk en tijdelijk succes hier te makkelijk aan toeschrijven is echter een gevaarlijke valkuil. Simplistische analyses belanden vervolgens vaak in doctrinepublicaties. Ook de Britten hebben er vanaf de dekolonisatiestrijd een selectief sterk geïdealiseerd zelfbeeld op nagehouden dat negatief doorwerkte in hun optreden in Irak en Afghanistan. Voor Afghanistan en Irak is het intussen ook voor een groot deel ontkracht dat de Nederlanders zoveel effectiever waren dan de belangrijke partners.' Luttikhuis: 'Het is ook grotendeels fictie dat Nederland te werk gaat met meer kennis van de plaatselijke cultuur in een operatiegebied. Een les van de Indonesische casus kan zijn dat we, om te voorkomen dat dingen op zo'n schaal fout gaan, vooral moeten kijken naar de organisatie, het instituut. Straffeloosheid moet niet getolereerd worden, er moet geïnvesteerd worden in opleidingen en officieren dienen te weten wat zij in bepaalde situaties moeten doen. Wat betreft extreem geweld uitgaan van de aanname 'zoiets doen wij tegenwoordig niet meer' zou kortzichtig zijn; die aanname komt telkens in de geschiedenis terug, maar ik denk dat we moeten inzien dat ieder leger ertoe in

staat is, en dat we dus maatregelen moeten nemen om het voorkomen ervan institutioneel te verankeren. Christiaan Harinck laat in zijn proefschrift en zijn hoofdstuk in ons boek zien dat daar ten tijde van de Indonesische dekolonisatieoorlog weinig in geïnvesteerd was.¹²

Brocades Zaalberg pleit er voor in het militaire onderwijs, bij vakken als geschiedenis, ethiek en recht, maar ook bij de verdere vorming, aandacht te besteden aan de casuïstiek uit het eigen nationale verleden. ‘Er is een sterke neiging om Vietnam, het Oostfront of Srebrenica erbij te halen, maar daar waar Nederlanders daders zijn, martelden, executeerden en brandden, laten we het rusten. Voor het officierskorps is belangrijk te weten dat voorgangers van twee generaties geleden – door omstandigheden waarin ze verkeerden, dat zal absoluut zo zijn – dik over de schreef gingen. Dit niet iets is wat enkel bij ‘de ander’ gebeurt.’

Reflectie

Luttikhuis onderstreept dat het nooit de ambitie van de onderzoekers is geweest om compleet te zijn en alle mogelijke conflicten mee te nemen. ‘Het vergelijkend onderzoek is gericht op een aantal deelaspecten en we konden in zekere zin voor de troepen uitlopen en de analytische kant van het ODGOI-onderzoek aanjagen.’ Het was een bewuste keuze om casussen als Portugal en de VS (Vietnam) er niet bij te nemen. ‘In Portugal waren historici op het moment dat wij begonnen nog niet ver met het onderzoek en wij konden van onze fellows niet verlangen dat zij daar in drie maanden tijd een analyse van zouden maken. Uiteindelijk hebben we besloten de grens te trekken bij Algerije 1962’, zegt Brocades Zaalberg.

Graag hadden Brocades Zaalberg en Luttikhuis in *Empire’s Violent End* meer ruimte gemaakt voor reflectie op de vergelijking met excessief geweld in reguliere oorlogvoering. ‘Er wordt vaak gesteld dat irreguliere oorlogvoering en

guerrillabestrijding extra gewelddadig is, zonder uniformen, midden tussen de burgers en met een sterke raciale component. Bij onze onderzoeksgroep leidde dat tot een ‘Oh, ja?’-reflex. Ik kan me heel wat reguliere oorlogen voor de geest halen waar de afstand bij de geweldsinzet misschien groter is, maar waar het aantal burgerslachtoffers, deels door bewuste terreur, minstens zo groot is’, zegt Brocades Zaalberg. ‘Maar denk ook aan guerrilla-bestrijding in Europese oorlogen of de Amerikaanse burgeroorlog.’ Volgens hem heeft het weinig zin om wat er in de koloniën gebeurd is te zien in een geïsoleerd perspectief, wat sommige onderzoekers wel doen en daar dan het label van een bijzondere ‘colonial way of war’ aanhangen. ‘Er zijn natuurlijk aspecten en verklaringen die specifiek uit het koloniale domein voortkomen. Maar *war is war* en dat daar een smerige en extreem gewelddadige component bij zit, waarbij structureel grenzen worden overschreden, geldt zowel in het koloniale als het niet-koloniale domein.’

Mogelijk is dat thema bruikbaar voor een volgende publicatie. Ook zou verder onderzoek naar population control nuttig zijn, met de casus Portugal erbij. Daarnaast hopen Brocades Zaalberg en Luttikhuis dat in Indonesië de onderzoeksdrang ontstaat om bijvoorbeeld met Vietnamezen en Maleisiërs in een vergelijkende studie de insurgency-kant van de dekolonisatieoorlogen te onderzoeken. Welke overeenkomsten en verschillen zaten er bijvoorbeeld in die dynamieken? De auteurs hopen dat de Canadese historicus Pierre Asselin, die in de bundel meewerkte aan de vergelijking tussen de geweldsdynamiek in Indonesië en Indochina in 1945-1946, contacten kan leggen. ‘Asselin heeft een enorm Vietnamees netwerk en er zijn zeker nieuwe samenwerkingsverbanden te smeden, als Indonesiërs daar behoefte aan hebben’, zegt Brocades Zaalberg. Luttikhuis wijst erop dat een nieuwe generatie Indonesische historici een grote stap zou kunnen zetten door op grotere schaal in vergelijkend perspectief onderzoek te gaan doen. ‘De samenwerking met buitenlandse onderzoekers met nieuwe invalshoeken heeft ons enorm geholpen bij het beter begrijpen van het geweld in Indonesië’. ■

¹² Christiaan Harinck, *Zoeken, aangrijpen en vernietigen! Het Nederlandse militaire optreden in Indonesië, 1945-1949* (Amsterdam, Prometheus, 2022).

MEDEDELING

The Netherlands Journal of War Studies Special Edition 2023: Call for papers

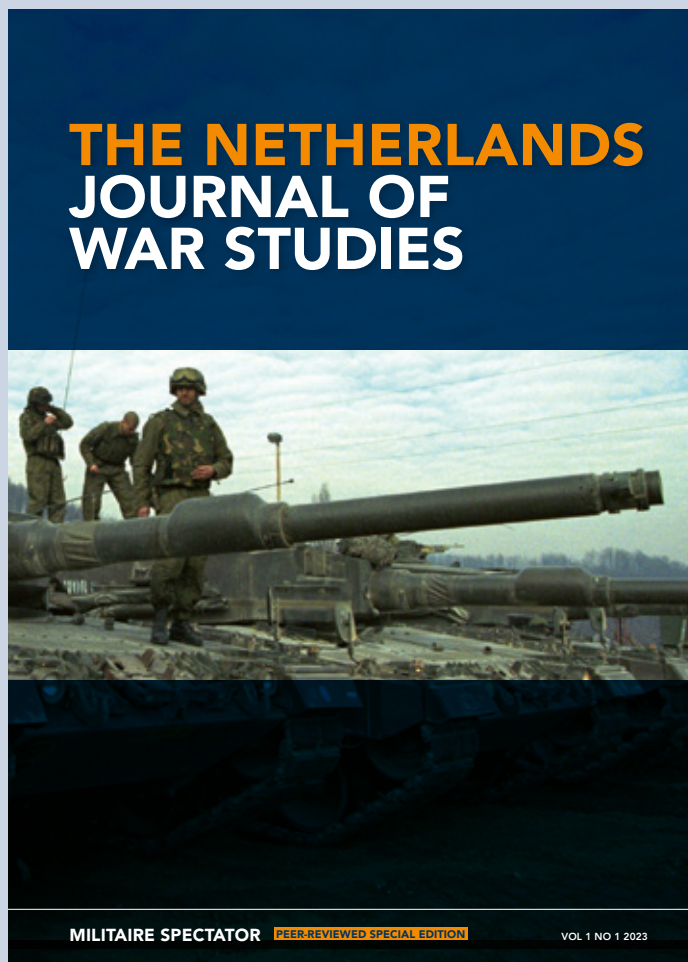
The *Militaire Spectator* aims to be a chronology on developments in war studies as well as to report the experiences and findings of military and civilian experts in the field of military science.

This year the *Militaire Spectator* publishes a special edition (open access) focused on the future of war studies. The articles received will be submitted to a process of blind peer review. The academic scope of the articles, whose topics should be related to the future of war studies, includes military operations sciences, international security studies, military history, strategy, cyber operations, behavioural sciences, ethics, intelligence studies, military policing, military law, and irregular and special operations.

The deadline for submitting papers is 15 September 2023. Authors are requested to send their contributions via email to: redactie.militaire.spectator@mindef.nl.

The guidelines for the presentation of the articles are:

- Name and contact details of the author(s).
- The article reflects current scientific discourse on war studies, and has a clear style, a title (and subtitle), structure indication, methodology, and discussion.
- The article contains a maximum of 8,000 words, including footnotes and bibliography. The total number of words excludes a short synopsis of 200 words and a list of keywords.
- When presented in the English language, the article should meet the standard requirements.

De zorgelijke staat van de Bundeswehr

Jaus Müller

De grond trilde onder de voeten, terwijl het bulderende geluid uit de verte de komst van een Leopard 2-tank aankondigde. De linkertrack op remmen, de rechter op vooruit, een wolk dieseldamp uitbrakend in de vroege ochtendlucht: zo draaide de koning van het gevechtveld de paradeplaats van de kazerne van Hardheim op, thuisbasis van Panzerbataillon 363. Het was eind september vorig jaar, tijdens een commando-overdracht van het Panzerbataillon, waarbij veel Nederlandse officieren getuige waren van dit majestueuze militair schouwspel (uw columnist was er ook bij). Enige vorm van jaloezie naar de Duitsers, met hun parate tankbataljons, maakte zich toch een beetje meester van de Nederlandse aanwezigen. Dat veel landmachtofficieren kampen met een vorm van fantoompijn na de amputatie van de Nederlandse tanks rond 2010, bleek wel uit de reacties die ik ontving op mijn vorige column.¹ Maar is de Bundeswehr echt zoveel beter af dan de Nederlandse krijgsmacht?

Of het gras écht groener is bij de oosterburen, valt maar te bezien. De inval van Rusland in Oekraïne in februari vorig jaar legde namelijk ook pijnlijke tekortkomingen bloot bij de Bundeswehr.

Op de dag van de Russische invasie plaatste Inspekteur des Heeres Generalleutnant Alfons Mais een emotioneel bericht op zijn LinkedIn-pagina: 'Ich hätte in meinem 41. Dienstjahr im Frieden nicht geglaubt, noch einen Krieg erleben zu müssen. Und die Bundeswehr, das Heer, das ich führen darf, steht mehr oder weniger blank da. Die Optionen, die wir der Politik zur Unterstützung des Bündnisses anbieten können sind extrem limitiert'.² Ondanks het beeld van die rollende tanks stond de Bundeswehr dus met lege handen tegenover een vijand als Rusland, concludeerde de commandant van de Duitse landmacht in eigen persoon.

Al vrij snel na het uitbreken van de oorlog kondigde Bondskanselier Olaf Scholz aan dat Duitsland substantieel ging investeren in zijn krijgsmacht. Scholz trok maar liefst 100 miljard euro uit en sprak van een 'Zeitenwende'. Duitsland bestelde 35 F-35's in de Verenigde Staten, ter vervanging van de Tornado-gevechtsvliegtuigen, maar ze zijn er pas in 2027. De realiteit is dat de Duitse krijgsmacht er nu slechter voor staat dan ooit – alle mooie beloftes ten spijt. 'The state of the Bundeswehr is more dismal

than ever', kopte het gezaghebbende magazine *The Economist* eind januari van dit jaar.³ Het weekblad legde de oorzaak van de malaise bij de Duitse levering van wapens en munitie aan Oekraïne, waardoor er weinig meer overbleef voor de Duitse militairen. Dat minister van Defensie Christine Lambrecht in januari onder druk moest aftreden hielp ook al niet. Door jarenlange structurele onderinvesteringen in de Duitse krijgsmacht zakt de paraatheid inmiddels door een zekere ondergrens. Van de 350 Puma-infanteriegevechtsvoertuigen zijn er slechts 150 operationeel.⁴ *Der Spiegel* schreef in januari over een oefening waarbij een Duitse divisiecommandant beteuterd rapporteerde dat tijdens zijn oefening 18 van de 18 beschikbare Puma's de geest gaven.

Zorgelijk is ook dat de veelbesproken integratie tussen de Duitse en de Nederlandse krijgsmacht stroef verloopt door gebrek aan interoperabiliteit tussen de radio's van beide landen. Dit keer ligt het nu eens niet aan Nederland (mag ook wel eens gezegd worden). Duitsland is het probleem. Hun radioapparatuur is 40 jaar oud, analoog, makkelijk te onderscheppen en sluit niet aan bij de veel modernere apparatuur van de Nederlandse krijgsmacht.⁵ Op strategisch niveau worden allerlei vergaande plannen gemaakt om beide krijgsmachten met elkaar te verweven, maar wat zijn die waard als militairen op tactisch niveau niet eens met elkaar over de radio kunnen praten?

De situatie is niet beter bij de eenheden die aan de NAVO zijn toegewezen, zoals de Rapid Reaction Force, constateerde Generalinspekteur der Bundeswehr Eberhard Zorn eind vorig jaar in een naar *Der Spiegel* uitgelekt rapport over de belabberde toestand van de Duitse Bundeswehr.⁶ Het schort er aan van alles en nog wat: tekorten aan munitie lopen in rap tempo op, het beloofde digitale commandovoeringssysteem komt maar niet gereed, de luchtverdediging vertoont ernstige tekorten en de transportcapaciteit is ondermaats. Voor de duidelijkheid: de rapportage betreft enkel de 20.000 Duitse militairen die op een of andere manier geëngageerd zijn aan internationale verplichtingen zoals VN-missies en stand

Wat is erger voor al die Duitse en Nederlandse militairen te velde: auw, auw roepen, of pauw, pauw?

by-taken binnen de NAVO. Hoe het gesteld is met de overige 163.000 militairen van de Bundeswehr weet *Der Spiegel* niet precies, maar reden tot optimisme is er niet.

De Nederlandse krijgsmacht werd in 2015 in de media geridiculiseerd vanwege elementaire tekortkomingen tijdens oefeningen: soldaten die bij gebrek aan echte patronen tijdens oefeningen dan maar 'pang, pang' of 'pauw, pauw' riepen.⁷ Bij de Duitsers zijn inmiddels de medicijnen en het verband zo goed als op wegens problemen met de leverancier, aldus de rapportage van de Generalinspekteur. Auw: een gewonde soldaat in de Duitse krijgsmacht moet zijn eigen wond maar likken – letterlijk én figuurlijk.

Het is te hopen dat de beloofde investeringen voor de Nederlandse én Duitse krijgsmacht niet te laat komen. In de tussentijd blijft het aanmodderen, waarbij ik mezelf afvraag wat nu eigenlijk erger is voor al die militairen te velde: het Duitse auw, auw, of het Nederlandse pauw, pauw. ■

1 Jaus Müller, 'Red de krijgsmacht, stem socialistisch!', *Militaire Spectator* 192 (2023) (2) 88-89.

2 Zie: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6902486582067044353/>.

3 'The state of the Bundeswehr is more dismal than ever. A critical year to reform was lost', *The Economist*, 26 januari 2023.

4 Ibidem.

5 Ibidem.

6 Ibidem.

7 'Munitietekort Defensie, 'militairen moeten pang-pang roepen'', *Elsevier Weekblad*, 1 augustus 2015.

De jeugd van tegenwoordig kan zich prima zelf uitspreken over dienstplicht

Drs. Alexander Alta

De weer oploeiende discussie over de dienstplicht, aangejaagd door CDA-voorman Wopke Hoekstra, doet oud, persoonlijk zeer herleven. Eind jaren zestig van de vorige eeuw stond ik op het perron van het treinstation van Delft, gedesillusioneerd, afgewezen. Een luttel uur daarvoor was ik vol enthousiasme daar uitgestapt, samen met een wagonlading andere opgeroepen uit Den Haag. Ik ging in dienst, daar was ik van overtuigd, gemotiveerd, gezond en sportief als ik was. Ik werd afgekeurd, ik was brildragend. Van deze lichtung *babyboomers* werden alle brildragenden afgewezen.

Dat was ten tijde van de Vietnamoorlog, toen was het leger niet echt populair. Beelden op de televisie van de bombardementen op Hanoi en van stapels Amerikaanse *bodybags* waren ook niet echt motiverend voor jongeren. Zeggen dat je graag in dienst zou willen werd vaak met hoongelach ontvangen door leeftijdgenoten. Daar kon je beter maar je mond over houden. Van degenen die toen wel hun dienstplicht vervulden vonden sommigen het helemaal niks, verloren tijd doorbrengen op een naargeestige kazerne, terwijl anderen nog steeds met plezier terugdenken aan het soldatenbestaan en de kameraadschap gedurende de vormende jaren van hun leven. Hoe denken jongeren van vandaag eigenlijk over dienstplicht?

Gevarieerd beeld

Een spontaan ingegeven rondgang langs middelbare scholen en HBO's gaf mij enig inzicht. Dat

geeft een gevarieerd beeld. Over het algemeen lijkt de meerderheid er geen bezwaar tegen te hebben om zich voor een korte periode, bijvoorbeeld na de middelbare school, in te zetten voor het land en de samenleving. Een nuttige invulling van een zogeheten *gap year*. In de antwoorden die de jeugd gaf kwam onvermijdelijk de oorlog in Oekraïne, de Russische dreiging en al dan niet het nut van een sterke Nederlandse krijgsmacht ter sprake. Jongens gaven hier en daar volmondig toe de 'vette' defensiewervingspotjes te hebben gezien. Bij sommige jongens met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond, met name jongens met twee nationaliteiten, heerst begrijpelijk enige scepsis om dienstplicht in Nederland te moeten vervullen. Meisjes met een migratieachtergrond zijn opvallend positief over een ondersteunende rol bij het onderwijs of hun steentje bijdragen in de zorg in eigen land of over de grens. De recente humanitaire ramp in Turkije en Syrië zal hierbij ook van invloed zijn.¹

Bij de hernieuwde oproep tot reactivering presenteren voorstanders de dienstplicht als een breder fenomeen. Het dient niet alleen de krijgsmacht, maar ook bij het onderwijs en de zorg zouden jongeren – jongens én meisjes – kunnen worden ingezet. Dat is globaal het plan zoals het voorzien is. Aantallen als 200.000 op korte termijn worden genoemd in de pers, weliswaar niet bestemd om de personeelstekorten bij Defensie te gaan oplossen, wordt er wel meteen bij vermeld. De 'nieuwe' dienstplicht moet soelaas gaan bieden in meerdere sectoren. Het wordt tevens gezien als mogelijke oplossing voor het toenemende geweld bij de jeugd onderling, voor de beteugeling van

¹ Met dank aan willekeurige scholieren en studenten aan Bredase onderwijsinstellingen voor hun spontane reacties.

onveiligheid in de maatschappij en de materiële schade veroorzaakt door losgeslagen jongeren. Hun heftige confrontaties met de politie, wapenbezit en *knife crime* zijn aan de orde van de dag. Het aanbrenge van normen en waarden, wat jongeren tegenwoordig vaak van huis uit niet meekrijgen, wordt ook nu weer gezien als een van de pluspunten van de dienstplicht.

Mondige jongeren

Dus, is herinvoering van de dienstplicht noodzaak of een illusie? Die ligt al sinds 1997 in de mottenballen, maar de oproeplicht kan zo weer worden geactiveerd. De politiek is echter verdeeld. Het stokpaardje van het CDA (eerst van voormalig CDA-voorman Sybrand Buma en nu van Wopke 'Veiligheid is niet gratis' Hoekstra) struikelt keer op keer over een gestrekt been van onder meer de VVD. De discussie tussen de regeringspartijen lijkt op voorhand al te zijn gesmoord. Is het dan toch een illusie dat de dienstplicht terugkomt? In de nabij Rusland

gelegen Scandinavische landen is het geen issue. In die landen geldt de dienstplicht voor jongens vanaf 18 jaar en in Noorwegen – binnenkort waarschijnlijk ook in Zweden – geldt de verplichting voor zowel jongens als meisjes, mits ze voldoende gemotiveerd worden bevonden.

Laten we het besluit tot herinvoering hier over aan politici van wie sommigen bij voorbaat al zeggen 'weinig in dienstplicht te zien' (VVD-fractievoorzitter Hermans) of geven we onze mondige jongeren zelf de kans zich uit te spreken? Buma bracht het idee jaren geleden naar voren maar vond toen weinig gehoor binnen en buiten de politiek. Jongeren waren er toen niet voor te porren, maar hun *mindset* is sterk veranderd sinds de Russische invasie in Oekraïne in februari 2022. Een breed-opgezette opiniepeiling onder jongeren kan nu verrassend uitpakken, mede gezien de eerder verwoorde meningen van scholieren en studenten over wel of niet herinvoeren. Daarom, geef ze de kans zich massaal uit te spreken! ■

Schrijft u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog.

U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

‘Officiëren weer leren schaken’

Officiëren moeten weer leren vechten, betogen Gijs Tuinman en Pieter Soldaat in deze editie van de *Militaire Spectator*. Ze schrijven dat officieren het grotere verband (moeten kunnen) overzien, en daarbij bovendien ‘tijdens interactie met een vijand, als in een partij schaken twee “zetten” vooruitdenken’. Majoor der infanterie H. Quax nam dit laatste zo’n twintig jaar geleden letterlijk, in zijn betoeg ‘Waarom officieren moeten leren schaken’.¹ Hij schreef: Natuurlijk weet u ook dat het schaakspel de oorlogvoering symboliseert. Een schaakpartij is immers een strijd tussen twee tegenstanders om de hegemonie op het bord. Maar kan het schaakspel ook een bijdrage leveren aan concepten van oorlogvoering, of is het slechts

een eenvoudig tijdverdrijf? Hebben wij, als militairen, er iets aan ons te verdiepen in het schaken? Of heeft het schaakspel niets met de realiteit op het gevechtveld te maken?’

Met uitgebreide tabellen en figuren geeft majoor Quax zijn model van schaken als oorlog voeren vorm en hij koppelt verschillende begrippen van beide activiteiten aan elkaar: ‘Woorden als tempo, beweeglijkheid, flexibiliteit en initiatief komen we zowel in de militaire literatuur als de schaakliteratuur tegen. Is die overeenkomstige terminologie toeval? Ik denk van niet. Het is het logische gevolg van het feit dat schaken een model (vereenvoudiging) van oorlog voeren is’, aldus Quax. Hij bakent vervolgens zijn artikel af

Marine Schaakkampioenschappen in 1963

FOTO BEELDBANK NIMH

FOTO U.S. ARMY, EVAN CROWELL

Canadese en Amerikaanse cadetten vechten het uit op het schaakbord

door te wijzen op tekortkomingen die het model kan hebben. Niettemin ziet Quax ‘échte, harde overeenkomsten’.

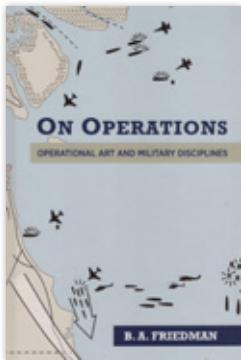
Een belangrijk verschil met oorlogvoering is de afwezigheid van het strategische niveau bij het schaakspel: ‘Het politiek-strategische doel (winst) en het militair-strategisch doel (matzetten van de tegenstander of hem dwingen op te geven) zijn immers altijd hetzelfde. Ook de middelen die voor de “oorlogvoering” ter beschikking staan (normaal gesproken het product van militair-strategisch denkwerk) zijn altijd hetzelfde, namelijk zestien stukken’.

Zo komen we vanzelf weer uit bij tactiek, het onderwerp van het betoog door Tuinman en Soldaat. Vooruitdenken van zetten is dan van levensbelang: ‘De partij wordt tactisch, wanneer de stukken over en weer zo in contact komen dat het noodzakelijk wordt na te gaan wat er over één of twee zetten kan gebeuren en de consequenties van alle mogelijkheden te evalueren. Zodra de situatie tactisch is, moet tactiek voorrang hebben boven de strategie. Een tactisch probleem móet opgelost worden op het moment dat het zich voordoet’. Quax vervolgt:

‘Een strategisch denker (die goed doelstellingen kan bepalen) is nog geen goed tacticus (die scherp speelt en de tegenstander direct naar het leven staat). Het omgekeerde geldt ook’.

Overigens speelde het gebrek aan tactiek (onderwijs) twintig jaar geleden kennelijk nog niet, want Quax schrijft: ‘In hun militaire carrière worden officieren voornamelijk met tactiek geconfronteerd en veel minder met denken op operationeel niveau. Het aantal functies waarin tactisch inzicht de boventoon voert is veel groter’. Wellicht kan het militaire onderwijs, ook tegenwoordig, een boost krijgen door het schaakspel: ‘Binnen het schaakspel worden militairen gedwongen simultaan het operationele en tactische niveau op elkaar af te stemmen. Bovendien is schaakonderwijs in vergelijking met andere onderwijsmethodes eenvoudig te organiseren, goedkoop en nog leuk ook. Ik breek dan ook een lans voor het incorporeren van schaken in onze officiersopleidingen’. ■

1 H. Quax, ‘Waarom officieren moeten leren schaken’, *Militaire Spectator* 173 (2004) (5).
Zie: <https://militairespectator.nl/sites/default/files/teksten/bestanden/2004-0259-01-0068.PDF>.

On Operations

Operational Art and Military Disciplines

Door Brett A. Friedman

Annapolis (Naval Institute Press) 2021

242 blz.

ISBN 9781682477069

€ 29,-

Wie de Middelbare of Hogere Defensie Vorming heeft gevolgd, is ongetwijfeld op de hoogte van onze doctrine over het operationele niveau en de bijbehorende operationele kunst. Moeilijke begrippen, omdat de afbakening met de bovenliggende strategie en de onderliggende tactiek niet altijd helder is zodra ze worden toegepast op de praktijk. Dit leidt vervolgens tot discussies, waarin ook de docent niet altijd het verlossende woord kan spreken en waardoor vragen blijven hangen. *On Operations* van Brett Friedman geeft een aantal antwoorden.

Friedman is majoor en reserve-artillerie-officier bij de US Marines, oprichter van een militair schrijversgilde en auteur van het boek *On Tactics. A Theory of Victory in Battle*. In de inleiding van *On Operations* geeft hij al aan dat de focus niet op geschiedenis ligt, maar op de theorie. Toch doet Friedman historisch onderzoek en verklaart hij het heden vanuit het verleden. Hij legt in zijn boek het operationele niveau en de operationele kunst op de snijtafel en komt tot de conclusie dat het operationele niveau een mythe is die eerder verwarring veroorzaakt dan helderheid schept. Operationele

kunst ziet hij daarentegen als een noodzakelijk en bruikbaar concept voor de hogere tactische niveaus. In de eerste zes hoofdstukken rekent Friedman af met het operationele niveau, in de volgende tien hoofdstukken en in vijf casestudies geeft hij inhoud aan de operationele kunst. Vooral die eerste zes hoofdstukken zijn een uitdaging, omdat het operationele niveau sinds de jaren 90 als een gegeven in de doctrines van de NAVO en de meeste westerse landen, waaronder Nederland, is opgenomen.

Intellectueel domein

Friedman zegt dat het een mythe is dat het Rode Leger tussen 1917 en 1930 het operationele niveau 'uitvond' om greep te krijgen op het veranderende karakter van de oorlog. Een rigoureuze breuk met het verleden, ook in de militaire doctrine, leidde tot de ontwikkeling van nieuwe theorieën in lijn met het marxistisch-leninistisch gedachtengoed. Omdat strategie inherent politiek is en de 'wetenschappelijke' marxistische theorie vanzelf tot de overwinning zou leiden, ontstond een nieuw intellectueel domein dat veilig was voor militairen en waarin men niet kwetsbaar was voor verraad van de strategische orthodoxie. Ook

in de recente Russische doctrine is het operationele niveau geen hiërarchisch niveau, maar een begrip om inhoud te geven aan de operationele kunst, die toegepast wordt op verschillende niveaus, waaronder zelfs het strategische niveau.

Het ontstaan van het operationele niveau wordt vaak aan de successen van de Duitse generale staven toegeschreven, bijvoorbeeld in de oorlogen van 1866 en 1870 of aan de initiële successen in de Tweede Wereldoorlog. Het probleem is dat 'operationele kunst' en 'operationeel niveau' niet in het Duitse begrippenkader terug te vinden zijn. Pas in 1977 definieert de West-Duitse doctrine het begrip 'operatie'. Het succes van de organisatie van generale staven heeft een heel andere oorzaak. Het Duitse generale stafstelsel was een personeelstelsel, waarin selectie, opleiding en functie-toewijzing geïntegreerd waren. Dit was effectief zolang jonge officieren hiervoor onafhankelijk werden geselecteerd, beoordeeld en gevormd en zij afwisselend dienden in verschillende staf- en commandantenfuncties. Dit generale stafstelsel werd later door de nationaalsocialistische invloeden geneutraliseerd. Het ontstaan van het operationele niveau heeft hier volgens Friedman niets mee te maken.

TRADOC

De geboortegrond van het operationele niveau zoals dat nu ook in de Nederlandse doctrine staat, ligt volgens Friedman bij de US Army. Het probleem voor het pas opgerichte United States Army Training and Doctrine Command (TRADOC) in 1973 was hoe West-Europa verdedigd moest worden tegen het veel sterkere Rode Leger. De lessen uit de laatste periode van het oostfront en

uit de Yom Kippur-oorlog waren belangrijke inspiratiebronnen. In de nieuwe vertaling van *Vom Kriege* door Peter Paret en Michael Howard kwamen voor het eerst de woorden 'operationeel' en 'operatie' voor, hoewel de auteur van dat boek, von Clausewitz, deze nooit heeft gebruikt. In die ideeënwereld ontstond het concept van de 'AirLand Battle'. Edward Luttwak publiceerde in die tijd een artikel waarin hij het operationele niveau neerzet als een eigenstandig en hiërarchisch niveau. De commandant van TRADOC, generaal Starry, begon het operationele niveau en operationele kunst als synoniem te gebruiken. Het schrijversteam had zijn bedenkingen tegen het operationele niveau, maar de opvolger van Starry, generaal Otis, verwierp hun bezwaren. Het gevolg was de herziening in 1982 van *FM 100-5*, de Amerikaanse 'gevechtshandleiding', waarin het operationele niveau werd opgevoerd, niet op basis van functie of logica, maar gebonden aan bepaalde organisatie-niveaus tussen het strategische en tactische niveau in.

Logica

Friedman gebruikt de dialectiek van Clausewitz om duidelijk te maken dat het operationele niveau eigenlijk een hinderpaal is. Functionele argumenten om het operationele niveau te baseren op grootte, complexiteit of organisatieniveau zijn er immers niet. De aanpalende begrippen tactiek en strategie zijn daar immers ook niet op gebaseerd. Het Rode Leger, de US Army en de NAVO baseren het operationele niveau dus niet op basis van functie of logica. Maar tactiek en strategie zijn in hun logica onlosmakelijk met elkaar verbonden. Strategie kan alleen worden gerealiseerd door tactiek, terwijl tactiek zonder strategische

doelstelling alleen maar willekeurig geweld oplevert. Het gat dat overbrugd moet worden ligt niet tussen tactiek en strategie, maar tussen tactiek en politiek en dat doet strategie. Clausewitz gebruikt logica om onderscheid te maken tussen strategie en tactiek, niet grootte, complexiteit of organisatieniveau.

De logica in de tactiek ligt bij de inzet van formaties en eenheden in het gevecht, oftewel in de vernietiging van de tegenstander. De logica van strategie ligt in het gebruik van de gevechten ten dienste van de oorlog. Clausewitz doelt hier specifiek op de resultaten van de gevechten. De doelstelling van elke oorlog is immers het opleggen van een politieke eindsituatie aan de tegenstander. Strategie is dus inherent politiek van aard, want oorlog is een voortzetting van de politiek met andere middelen. Dit leidt ertoe dat ook elk strategisch plan politiek van aard is en dat dit politieke karakter groter wordt naarmate de hele oorlog en de hele staat hierbij in het geding zijn.

De tactische en strategische logica zijn niet altijd met elkaar in overeenstemming; integendeel, zij staan meestal op gespannen voet met elkaar. Maar dit dualisme moet dynamiek en uiteindelijk een synthese opleveren. Het inbrengen van een extra niveau in de dialectiek van tactiek en strategie werkt niet; dat hindert en voorkomt de interactie. Deze synthese tussen tactiek en strategie is essentieel bij het gebruik van militaire macht om politieke doelstellingen te realiseren.

'Vervuiling' van de doctrine

Ik denk dat Friedman met deze redenering over het bestaansrecht van het operationele niveau een

ijzersterk punt heeft. Ongetwijfeld is ons denken in de laatste dertig jaar belast door security- en vredesondersteunende operaties en heeft dit geleid tot een zekere 'vervuiling' van onze doctrine. Het is goed dat Friedman ons met beide benen op de grond zet en noopt tot nadenken over het operationele niveau, alsof dit een eigen 'tak van sport' is met een eigen theorie, een eigen begripkader en een eigen doctrine.

In de laatste tien hoofdstukken werkt Friedman de operationele kunst verder uit. Hij doet dat aan de hand van een aantal disciplines die sterk lijken op onze joint-functies van militair optreden. Alleen hoort naast de *sustainment*-functie daarbij ook een afzonderlijke *administration*-functie. Hij bedoelt hier vooral de HR-functie mee, omdat deze functie tactiek mogelijk moet maken met het moreel, fysiek, de vulling en de attitude van de troepen. De operationele kunst moet uiteindelijk leiden tot een wijze van optreden waaraan Friedman nog twee hoofdstukken over campagne-taxonomie wijdt. Daarin vereenvoudigt hij de werkelijkheid echter te sterk en zo dragen ze weinig bij aan het besproken onderwerp.

Het boek van Friedman is goed leesbaar en ik beveel vooral de inleiding en de eerste zeven hoofdstukken aan voor elke professional die iets van doen heeft met het operationele niveau. De uitdaging om vraagtekens te zetten bij de geldende doctrine leidt op z'n minst tot een bewustwording van de nadelen van de verschillende doctrinaire leerstukken die anders toch als een vaststaand gegeven worden beschouwd. ■

Ton de Munnik, kolonel der Infanterie b.d.

Call for Papers and Presentations NISA Conference Innovation and Adaptation of Intelligence and Security Services Amsterdam 25-26 October 2023

The Netherlands Intelligence Studies Association (NISA) aims to bring together academics, (former) practitioners and others who take an interest in intelligence and security. The main themes of the NISA Conference 2023 are geopolitics, intelligence culture and digital transformation of intelligence and security services. Around these themes the conference will be organised with plenary sessions, papers, panels, workshops, breakout tracks and roundtables.

Keynote speakers include:

- Major General Jan Swillens, Director of the Defence Intelligence & Security Service (MIVD).
- Dr.Ir. Patricia Damen, Head of the Joint Sigint Cyber Unit (JSCU) of AIVD & MIVD.
- Dr. Mark Galeotti, Political scientist, expert on Russian security affairs, honorary professor at UCL SSEES and director of Mayak Intelligence.

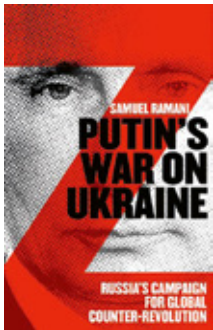
The conference accepts submissions for papers, panels, lectures and workshops, also including a specific PhD track. Both research papers (max. 8000 words) and practitioner papers (max. 1500 words) are accepted. Submission deadlines: 1 April 2023 for proposals, 31 August 2023 for papers or workshop materials.

For more information contact Arno H.P. Reuser of the organising committee at: conf2023@nisa-intelligence.nl or go to the conference website: <https://www.nisa-intelligence.nl/conf2023>.

FOTOCIA

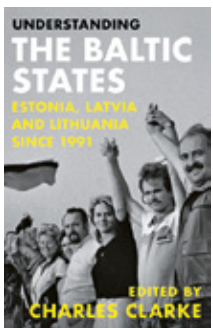
SIGNALERINGEN

Putin's War on Ukraine

Russia's Campaign for Global Counter-Revolution
Door Samuel Ramani
Londen (Hurst/Oxford University Press) 2023
352 blz.
ISBN 9781787388512
€ 30,-

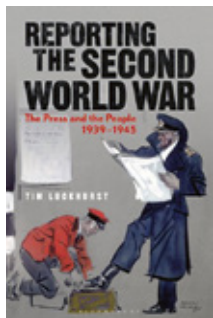
Vladimir Poetins beweegredenen bij de grootschalige invasie van Oekraïne in februari 2022 waren van binnenlandspolitieke aard, want het gaat hem in de eerste plaats om het consolideren van zijn eigen vorm van autocratie. Tot die conclusie komt Samuel Ramani in *Putin's War on Ukraine*. Poetins lezing dat hij wel moest optreden omdat de NAVO Rusland bedreigt is volgens Ramani van geen belang. Ramani stelt onder meer de vraag wat de invasie, die niet de door het Kremlin verwacht *regime change* in Kyiv gebracht heeft, zal betekenen voor de legitimiteit van Poetins bewind en de diverse machtsklieken die hem steunen.

Understanding the Baltic States

Estonia, Latvia and Lithuania since 1991
Door Charles Clarke (red.)
Londen (Hurst) 2023
352 blz.
ISBN 9781787389410
€ 25,50

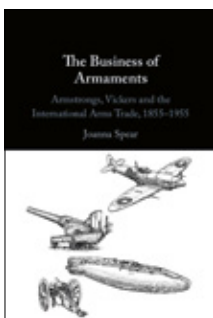
Sinds zij in 1991 onafhankelijk werden en later toetraden tot de NAVO en de EU stellen de Baltische staten alles in het werk voor hun militaire en economische veiligheid. De Russische agressie tegen Oekraïne veroordeelden zij ook voor februari 2022 al jaren krachtig. In *Understanding the Baltic States* schetst Charles Clarke hoe Estland, Letland en Litouwen onder het juk van Moskou uitkwamen en integreerden in Europa, terwijl het Russische regime de feiten verdraait om de gedachte aan een 'groot-Rusland', ook te bereiken met militaire middelen, levend te houden. Clarke legt uit hoe Moskou voortdurend probeert de Baltische staten te destabiliseren, onder meer met cyberaanvallen.

Reporting the Second World War

The Press and the People 1939-1945
Door Tim Luckhurst
Londen (Bloomsbury) 2023
264 blz.
ISBN 9781350149489
€ 25,50

Volgens de historiografie waren Britse kranten in de Tweede Wereldoorlog louter spreekbuizen van de regering in de strijd tegen de Asmogendheden. Hoogleraar en journalist Tim Luckhurst concludeert in *Reporting the Second World War* echter dat kranten het regeringsbeleid juist veel meer beïnvloedden dan eerder aangenomen en tevens een grotere rol hadden in het afwerpen van censuur en het sturen van de publieke opinie. Luckhurst baseert zijn conclusie op een nieuw onderzoek naar gebeurtenissen waarbij de pers weigerde zonder meer regeringspropaganda over te nemen, zoals de evacuatie vanuit Duinkerken, de Slag om Engeland en de latere stationering van duizenden Amerikaanse militairen op Britse bodem.

The Business of Armaments

Armstrongs, Vickers and the International Arms Trade, 1855-1955
Door Joanna Spear
Cambridge (Cambridge University Press) 2023
314 blz.
ISBN 9781009297523
€ 99,-

Met *The Business of Armaments* presenteert Joanna Spear een vergelijkend onderzoek naar de twee meest prominente Britse wapenfabrikanten Armstrongs en Vickers over de periode 1855-1955. Spear, verbonden aan George Washington University, kijkt hoe de twee bedrijven waren opgebouwd, hoe zij wapens verkochten in Groot-Brittannië en in het buitenland en welke banden zij onderhielden met de Britse staat en regeringen in onder meer Latijns Amerika, Azië en het Midden-Oosten. Ook de fusie tot Vickers-Armstrongs komt aan bod. De Britse koloniale expansie en de twee Wereldoorlogen leverden Spear belangrijk bronnenmateriaal op om tot uitspraken te komen over het militair-industriële complex.

